

"Alevi Çalıştayları Nihai Raporu" Üzerine Bir Değerlendirme

Şenol Kaluç

LDT Alevî-Bektaşî Araştırmaları Merkezi Direktörü

Liberal Düşünce, Yıl 16, Sayı 63, Yaz 2011 s. 87 - 124

"Alevi Çalıştayları Nihai Raporu"¹ uzun bir bekleyişin ardından açıklanırken kamuoyunda özellikle Alevîler arasında büyük hayâl kırıklığı yarattı. Rapora tepkilerin bir kısmı -raporun hazırlayıcısı Necdet Subaşı'nın deyimi ile- klişelerden öteye gitmiyor. Ben de bu makalede klişelere düşmemek için rapor metninin bizi öncelikle ilgilendiren "Değerlendirmeler ve Öneriler" bölümünü, raporun nihâî hedef(ler)i ile ilgili niyet okumak yerine, tekrarlara düşme pahasına adım adım tâkip ederek raporun hangi argümanlara sıkı sıkıya bağlı olduğunu tespit etmeye çalışacağım. Bu amaçla metnin tarihsel ve sosyolojik çözümlemelerine fazla yer vermeden mümkün mertebe çözüm arayışında kullandığı argümanları tespit ederek, liberal bir perspektiften bu argümanların kritiğini yapmaya çalışacağım.

Alevî çalıştaylarının başından beri ilki 3-4 Haziran 2009'da, sonuncusu da 28-30 Ocak 2010 tarihlerinde olmak üzere yedi adet Alevî çalıştayı ve ek olarak da birkaç tane daha geniş katılımlı toplantı gerçekleştirildi. Rapora göre bu süreci besleyen ana tema:

"Alevilere gündelik hayatta her zamankinden daha geniş bir yer ve alan açmak değil, kendini neredeyse rutin bir dışlanmışlıkla, mağduriyet ve mahrumiyetle malul sayan hatta bütün bu yaşadıklarını bir şekilde kutsallaştıran bir topluluğu diğer vatandaşlarla, olması gerektiği statüde ve ortak bir konumda buluşturarak eşitlemekti. Sonuçta bütün bu niyetler, Alevilerin genel toplumun esaslı birer parçası olarak bütünlüklü ve iç tutarlılığı sağlam bir vatandaşlıkla bu-

* T.C. Devlet Bakanlığı, *Alevi Çalıştayları Nihai Raporu*, Ankara, 2010 Not: Sık sık rapora atıfta bulunacağımdan, takibi kolaylaştırmak için alıntıların sonunda sayfa numaralarını parantez içinde vereceğim.

luşturulmasına ve bu meyanda, bilişsel ve duygusal yakınlıkların harekete geçirilmesine zemin hazırlamak olarak açıklanıyor. (s.13)

Rapor *çalıştaylar sürecini* devlet ve Sünnî çoğunluk ile Alevîler arasında yeni bir dil inşa çabası olarak görürken, geçmişte devletin ve de hükümetlerin Alevîlerin sorunlarına yönelik attıkları adımları ise mevcut durumu kontrol etmek amaçlı “iyi niyetli birkaç atak” olarak görmektedir. Rapor geçmişte atılan adımların daha çok güvenlik eksenli olduğunu iddia etmekle beraber yeni sürecin de başlatılması gerekçesinin güvenlik eksenli olduğunu itiraf etmektedir:

“Yeterli özen gösterilmediği takdirde özellikle radikal bir dile tutunmuş Alevilerin, çok boyutlu bir güvenlik sorununun birer parçası olarak daha keskin tavırlara ilgi duyabileceğini, hatta genel kitlenin mevcut istikametini bozabilecek girişimlere yönelebileceğini kestirebilmek şimdiden imkân dahilindedir” (s.15).

Nihai Rapor'un ana hedefini Alevî açılımından sorumlu devlet bakanı Sayın Çelik “*Alevilerin sorun ve taleplerinin belirlenip, bu çerçevede atılacak adımların netleştirilmesi*” olarak açıklamaktadır. Ancak Raporun mevcut hâli talepleri tespit etmekle beraber atılacak adımlar konusunda net bir tutum sergilememektedir. Bu da, 12 Haziran seçimlerinin çok yakın olması ile açıklanabilir. Aslında Rapor bu yönü ile ikinci talihsizliğini yaşamaktadır. Birinci talihsizlik ise Raporun yazıldığı sürecin 12 Eylül Referandumunun hemen öncesine denk gelmesi ve bu nedenle uzun süre ertelenmesiydi.

Raporun ilk dikkat çeken özelliği sorunun sosyolojik bir çalışma hassasiyeti ile ele alınması ve Alevîlik Sorunu'nun -tarihsel atıflarla birlikte- çalıştaylar sürecinde ortaya çıkan resminin çekilmeye çalışılmasıdır. Rapor tarafsızlık kaygısı ile bir yandan Alevîlerle empati kurmaya çalışırken, bir yandan da devletin ve genel Sünnî kamuoyunun Alevîlik algısını güçlü bir şekilde yansıtmaktadır. Raporun ilk üç bölümü eleştirilebilecek noktalara sâhip olmakla beraber empati çabası içinde Alevîlerin mağduriyetlerini açık bir dille ifade etmektedir. Çözümlemesini yapmaya çalışacağım “Değerlendirmeler ve Öneriler” bölümünde ise empati yapan dilin yanında egemen güçlerin (Devlet-Sünnîlik) dilinin etkin bir şekilde kullanıldığı görülmektedir.

Raporda konuların işleniş usûlünü ana hatları ile şu şekilde izah edebiliriz; Önce Alevîlerin beklentileri, bu beklentilerin tarihsel arka planı ve bu taleplerin nasıl çözülebileceği ile ilgili varsa önerilerinin aktarılması, ardından bu beklentilerin devlet ve Sünnîlik penceresinden ne anlama geldiği ve bu beklentilere çözüm-çözumsuzluk noktasında ne tür tepkiler verildiği, tarihsel olarak ve varsa hukukî-siyasî zemini üzerinden tespitlerin yapılması. Ve son olarak çok az olmakla birlikte bu beklentilerin nasıl çözülebileceği ile ilgili somut ve daha çok soyut adımlara atıflar yapılması.

Rapor dikkatle okunduğunda beklentilerin taraflarca taşıdığı anlamlar açıkça ifade edilmekle beraber, son tahlilde Alevîlerden çok devlet ve Sünnîlik hassasi-

yetlerini öncelediği açıkça görülüyor. Raporda gözlemlediğimiz bu durumu yer yer alıntılarla göstermeye çalışacağım.

Raporun öğretici yönlerinden birisi de devlet ile Sünnîlik arasındaki ilişkinin boyutları ile ilgili tespitleridir. Devlet ile Sünnî cemaatler arasındaki gerginliğin 28 Şubat sürecinde en üst noktalara kadar taşınmasına rağmen yaşanan sıkıntıların AKP iktidarı ile ciddi bir şekilde tâmir edildiği ve sisteme yeniden entegre olunduğu açıkça anlaşılmaktadır. Bugün gelinen noktada genel Sünnî kamuoyunun devletin kurucu aklının Sünnî İslâma müdahalesinden eskisi gibi rahatsızlık duymadığı, tam tersine devlet gücünün daha etkin bir şekilde kullanılmasının talep edildiği ifade ediliyor. Bu istek çalıştaylar sürecine katılan pek çok Sünnî isimce talep edilirken, Rapor metninde de açıkça ifade ediliyor.

Rapor nihâî hedefini şu sözlerle açıklıyor:

"Alevilerle devlet arasındaki kanalları genişletmek ve çoğaltmak, kısa vadede atılabilecek adımların belirlenip bu adımların vakit geçirmeden atılmasına önyak olmak, ilgili kamuoyunun bu konudaki beklentilerini karşılamak, çözüm yollarının sadece Aleviler için değil diğer vatandaşlar için de önemli olduğunun tüm ilgililerce kavranmasına gayret etmek amaçlanmıştır."

Çalıştaylar sürecinde Alevîlerin haklı olarak

"ilk kez devletin resmi makamları tarafından muhatap alın"dığı ve "sorunlarını hem devlet hem de toplum nezdinde ortaya koyarak kendilerini, sorunlarını ve taleplerini ifade (s.82) ettikleri"

vurgulanırken, siyasî erkin rolü yanında toplumsal uzlaş ve ortak zemin arayışının önemine vurgu yapılıyor:

"Sorunla ilgili çözümlerin öncelikli olarak siyaset erkinin aktif çabasıyla belli bir noktaya getirilebileceği kesinlikle doğru olmakla beraber, bu hedefin bile hazırlık babında bir uzlaşmaya, bir ortak zemine ihtiyacı olduğu da asla göz ardı edilemezdi" (s.82).

Toplumsal uzlaş arayışı doğru olmakla beraber, devletin ana görevinin toplumsal bir uzlaş arayışından çok temel hak ve özgürlüklerin önündeki engelleri kaldırılmak olduğu açıktır. Çünkü toplum bu tür karmaşık sorunların çözümü noktasında belki de hiçbir zaman hazır duruma gelemeyeceği ihtimâl dâhilindedir. Bu nedenle çözümün böyle bir beklentiye bırakılmasının zaman kaybı ve sorunların derinleşmesinden başka bir şeye hizmet etmeyeceği açıktır.

Rapor, Alevîlerin çok parçalı ve çok-dilli görünümünü bir zaaf olarak göstermekte ve tartışma dillerini de siyasî bulmaktadır (s.83). Bu tespit bir gerçeği yansıtsa da zafiyet olarak görülmesi doğru bir yaklaşım değildir. Bu parçalılığı bahane ederek devletin Alevîliği bir standarda kavuşturmak gibi bir görevi ve beklentisi olmamalıdır. Rapor, ilerleyen satırlarda devletin 1924'den beri Sünnîliği standardize etme politikalarını Diyanet ve Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi (DKAB) dersleri üzerinden meşrulaştırmakta ve övmektedir. Bu tutum, Alevîliğin de benzer bir sürece dâhil edilerek standardize edilmek istendiği kuşkusuna sebep olmaktadır.

Alevîlerin bölünmüşlüğüne atıfla “Esasen Aleviler arasındaki sorunlar salt kendi inisiyatifleriyle çözümlenecek durumda değildir. Grupların birbirlerine karşı özsayıgıları kalmamıştır. Topluluğun birlik ve beraberliğini sağlamak konusunda devletin önyak olması beklenmektedir” (s.84) cümlesi, bu müdahale arzusunu açıkça göstermektedir. Alevîlerin çoğunluğunun devletten bu yönde bir beklentileri olmadığı açıktır. Devlet çatısı altına sığınmak isteyen kesimlerin ise beklentilerinin çok farklı olduğu biliniyor. Bu noktada Alevîlerin temel beklentisi, inançlarını özgürce yaşayabilecekleri hukukî bir zeminin oluşturulmasıdır.

Alevîlik üzerindeki engeller kalktığı takdirde kısa ve orta vâdede yaşanacak kaosa karşılık; Alevîler uzun vâdede kendi yollarını kendileri çizecektir. Bu noktada devlet müdahalesi hiçbir şekilde kabul edilebilir değildir. Süreç sonunda Alevîlerin bir kısmı sekülerleşirken diğer bir kısmının ise inançlarını revize ederek kendilerini yenileyecekleri kabul edilmelidir. Bu sürecin sağlıklı işleyebilmesi için devletin, öncelikle Alevîlerin varlıkları için tehdit gördükleri engelleri temel hak ve özgürlükler çerçevesinde kaldırması gereklidir. Ancak Rapor, devlete sık sık aslî görevleri dışında müdahaleci bir misyon ve vizyon yüklemektedir.

Rapor –birkaç yerde- Alevîler arasındaki “Aleviliğin İslâm’ın içinde mi yoksa dışında mı olduğu” tartışmasına atıfla, durumu, bir “fitne” ya da “fesat”(s.84) olarak değerlendiriyor. Bu tür değerlendirmeler devletin vazifeleri arasında sayılamaz ve devlet bu tür teolojik tartışmalarda taraf olmamalıdır. Bu ve benzeri sorunların çözümü Alevîlerin ve ilgilenenlerin kendi aralarında yapacakları teolojik tartışmalara bırakılmalıdır.

Rapor Alevîlerin talepleri ve sorunları önündeki en büyük engelin devletin kurucu akli ve uygulamalarından kaynaklandığını belirtiyor. Ancak, Alevîlerin gerek İnkılâp Kanunlarına ve gerekse Türk laikliğinin referans kaynaklarına eleştirel bir yaklaşım getirmedikleri bilinen bir gerçektir. Rapor, bir yönü ile Alevîleri Sünnîlerle birlikte mevcut laiklik anlayışına ve Cumhuriyet ideolojisinin yarattığı sorunlara karşı üstü örtük bir şekilde mücadeleye çağırıyor. Ancak Alevî ve Sünnî kamuoylarının beklenti ve sorunlarının farklı niteliği, yine Sünnî kamuoyunun bugüne kadar Alevîlerin sorunlarına gösterdiği kayıtsızlık, bu beklentinin gerçekleşmesini kısa vâdede mümkün kılmamaktadır.

Alevîler, Türk laikliğini “mahrumiyetlerini pekiştiren bir düzenek olarak görmekte ısrarcı değillerdir. Sıklıkla talep edilen, laiklik uygulamalarındaki çelişkilerden çok Alevilerin maruz kaldığı sorunlardır.” Alevîler daha çok pratikte karşı karşıya kaldıkları ayrımcılıklara atıfla devleti -tüm laiklik söylemine rağmen- “Sünnî olarak tanımlanmakta, uygulamalarının son tahlilde Alevi olmayan Müslümanları himaye” (s.85) amacı taşıdığını iddia etmektedir.

Bu nedenle Alevîlerin beklentisi sorunlarının çözümü için devletin tam anlamıyla laikleşmesidir. Rapor, Alevîlerin bu konuda yalnız olmadıklarını

"Diyanet'in kaldırılması, din eğitimi ve fetvanın devlet elinden alınması ve artık dinle ilgilenmemesi" vb. noktalarda "Bazı Sünnî dindarlar, ateistler, sosyalistler ve liberaller"den de açık destek aldıkları (s.86) ve son yıllarda Alevîlerin sorunlarının AB, uluslararası örgüt ve devletlerin de ilgisini çektiği belirtiliyor. Bu durum bir dış tehdit olarak algılanırken, ülkemizin millî birlik ve bütünlüğüne yönelik derin kaygılar yarattığı ve bu ilginin Alevî örgütlerince de kullanılmaya çalışıldığı ima edilmektedir:

"Alevilerin Türkiye içindeki mevcut koşullarının seyriyle ilgili olarak uluslararası ilginin oldukça yüksek olduğu bilinmektedir. Bazı ülkelerin dikkatlerden kaçmayan ilgileri devlet katında olduğu kadar genel kamuoyunda da endişeye mahal verecek boyutlardadır. Öte yandan Aleviler arasında da bu ilgi, kullanılmaya müsait bir imkân ve fırsat alanı olarak görülmektedir" (s.86).

Alevîler devleti Sünnî olmakla itham ederken Sünnî kamuoyu da Alevîleri 'Laik devlet'in müttefiki olarak görmektedir.

"Sünnilere göre devlet laiktir ve dinle irtibatı başından itibaren genellikle sorunludur. Uygulamalar esas alındığında Aleviler, Türk laikliğinin yegâne müttefiki olarak değerlendirilmektedir. Devlet, Alevilerle her halükarda uzlaşma içindedir, çünkü Türk laikliğinin uygun vasatı ancak Aleviler aracılığıyla gerçekleştirilebilir" (s.61).

Rapor, ileride de göreceğimiz gibi, Alevîler ve Sünnîler arasındaki gerginlik alanlarına sık sık atıf yapmaktadır. Burada teolojik tartışmalara girmek istemekle beraber raporun açıkça saptırdığı bir noktaya değinmeden geçemeyeceğim. Tevella-teberra geleneği Alevî inancının temel kavramlarından birisidir. Bu gelenek kısaca "Ehl-i Beyt'i seveni sevmek, sevmeyeni sevmemek" olarak açıklanabilir. Alevîlikteki bu inanç açık bir Sünnîlik düşmanlığı içermez. Eğer böyle bir durum gerçek olsaydı Alevîler ile Mevlevî, Kadirî, Halvetî vb. tarikatlar arasındaki tarihsel yakınlığın gerçekleşmemiş olması gerekirdi. Ancak rapor bu gerçeği yok saymaktadır

"Ne var ki Aleviliğin tarihsel süreçte her seferinde Sünnîlik karşıtlığı üzerinden kurgulanan özellikleri (teberrâ ve tevellâ), bugün yekpare bir Aleviliğin oluşmasında olduğu kadar Sünnî-Alevî yaklaşımının sağlanmasında da önemli ölçüde engel teşkil etmektedir" (s.77-78).

Tanınma ve Tanımlanma

Rapor Alevîlik tartışmalarının teolojik olmaktan çok siyasî veçhesi ile ön plana çıktığını belirtmekte ve bu durumu bir problem olarak görmektedir:

"Alevî duyarlılığının, hiç de homojen olmayan bir topluluğun yaşadığı sıkıntılar üzerinden kamuda bir karşılık bulması, tartışmaların teolojik değil siyasî bir düzlemde ele alınmasından kaynaklanmaktadır" (s.89).

Rapor Alevîliğin kayıplarından bahsederken siyasî içerikli bir tanımlama ile Alevîliği "Anadolu Aleviliği" olarak tanımlamaktadır. (s. 42, 44, 89) bu tanımlama ile İran'dan Balkanlara kadar geniş bir coğrafyada yaşayan Alevîliğin Türk-İslâm

sentezciliğinden mülhem bir düşünce ile daraltılarak Türkiye sınırlarına hapsedilmek istendiği izlenimi doğmaktadır.

Çalıştaylar sürecinde ve bu raporda Alevîliğin nasıl tanımlanacağı konusu en önemli tartışma noktalarından birisi olmuştur. Sünnî katılımcılar ve devlet, Alevîlerden açık bir şekilde kendilerini tanımlamalarını istemiştir. Rapor bu çerçevede yapılan tartışmaların bir sonucu olarak Alevîliğin “Hak-Muhammed-Ali inancı etrafında şekillenen bir inanç olduğu”nun kabul edildiğini ifade ediyor. Ancak bu tanımlama bugün ideolojik sebeplerle tüm Alevîleri yeterince kucaklayamamaktadır.

Cumhuriyet döneminde yaşanan müdahaleler ve Alevîler arasında yükselen sol-Kemalist-Marksist eğilimlere bağlı olarak Alevîliğin inanç boyutu zayıflatılırken, siyasî gerekçelerle Alevîliğin içinin yeniden doldurulmaya çalışıldığı bilinen bir durumdur. Bu yeni inşa sürecinde Alevîlik inanç boyutundan çok siyasî içerikli etnik bir gruba doğru evrilmiştir. Aslında siyasîleşen Alevîler dışında bu tanıma karşı çıkan kimse yoktur. Bu şekilde sivrilen isimler bile son tahlilde cemaat ile yüzleştiklerinde bu terkibi inkâr edememektedirler.

Raporun bu bölümü bir tavsiye ile sona eriyor:

“Alevî temsil grupları, her şeyden önce “Hak-Muhammed-Ali” çerçevesi içinde birer inanç ve erkân geleneği olarak tanımlanan Alevîliği net bir şekilde ortaya koymaya gayret etmeli ve bu bağlamda karşılaşılabilecek sorunların giderilmesi için de devlet kendilerine sağlam bir güvence sunmalıdır. İnancın güvence altına alınması her şeyden önce o inanca ilişkin materyallerin güvenli bir şekilde ortaya çıkarılmasını ve hayatîyetini sürdüreceği ölçüde de kurumsallaşmasını gerektirmektedir” (s.92).

Alevîliğin tanınma ve tanımlanması tartışmasında rapor iki farklı yerde “Devletin böyle bir hakkı ve talebinden söz etmek mümkün olmamakla birlikte” (s.90) ve “Devletin herhangi bir inanç alanının sınırlarını belirleme ya da içeriğine istediği şekilde müdahale etme hakkı” olmadığı yönünde evrensel bir ilkeye atıfta bulunmasına rağmen otoriter ya da totaliter bir devlete yakılabilecek bir yaklaşımla “Ancak devlet, vatandaşlarının mensup olduğu inanç ve ritüeller hakkında net bir şekilde bilgi edinme hakkına sahiptir” (s.89) iddiasında bulunmaktadır.

Devletin bu yönde bir hakkı olduğunun kabulü, açıkça inanç özgürlüğünün kısıtlanması anlamı taşır ki aslında bu istek mevcut Anayasa’nın 24. maddesine de açıkça aykırıdır. İnançların temel birtakım doğmaları olsa bile bu doğmaların zamana ve mekâna bağlı olarak şekli değişimlere açık olabileceği malûmdur. Devletin net bir şekilde bilgi edinme hakkı doğmanın dondurulması anlamına gelir ki bu da sosyolojik süreçlere aykırıdır.

Demokratik bir devletin temel görevi inanç ve ritüeller hakkında bilgi sâhip olmayı değil toplumdaki inançların -açıkça suç unsuru içermedikçe- birey hakları temelli olarak özgürce yaşandığı, aktarıldığı ve yayılabildiği bir özgürlük alanı-

nın yaratılması olmalıdır. Devlete böyle bir hakkın verilmesi demek devlete farklı inanç gruplarını açıkça yönlendirme ve sınırlandırma hakkını da vermek anlamına gelir ki bu tutum tarihsel olarak Bizantinizme karşılık gelir. Aslında Cumhuriyetin laiklik uygulamalarına bakıldığında da bu durum özellikle Sünnilik açısından çok net bir şekilde görülmektedir. İnancın çerçevesinin devletçe çizilmesine olanak sağlandığında bu çizgi dışına taşan gruplar sapkın-heretik olarak adlandırılacaktır ki bu da yeni bir çatışma alanlarının doğmasına hizmet eder.

"İnancın gerektirdiği muameleler, çeşitli gruplar arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi, kamusal alanda cemaati temsil sadedindeki sembol ve işaretlerin statüsü, tezahür edenin anlaşılması vs. bütün bunlar hakkında *devletin her türlü polemikten uzak bir şekilde sağlam ve şeffaf bir bilgiye erişmek istemesinde yadırganacak hiçbir şey yoktur*. Eğitim müfredatının belirlenmesinden inanca ilişkin hizmetlerin gerçekleşmesine kadar hemen her alanda, devletle toplum arasındaki iletişim ve diyalog akışının sürmesi için bilgi talebinde bulunulması olağandır" (s.89-90).

satırları açıkça devletin inançları yönlendirme ve şekillendirme hakkının tanınmasının yumuşak bir dille meşrulaştırılmasından başka bir anlam ifade etmez.

Türkiye'deki inanç özgürlüğü sorunları zaten tam da bu noktada ortaya çıkmaktadır. Cumhuriyet'in başından beri devlet, inançlara yön verme ve şekillendirme hakkını kendisinde gördüğü için çeşitli inanç grupları ile arasında farklı seviyelerde gerilimler yaşanmaktadır. Olması gereken devletin bu tavrından vazgeçmesi, bireylerin özgürlük alanlarını garanti altına alarak, cemaatlerin iç işleyişlerine karışmak yerine sorunlarının çözümünü -açık ihlaller dışında- cemaatlere bırakması gerekir. Ayrıca devletin görevi dinî eğitim vermek değil bu eğitimin inanç grupları eli ile yürütülmesini sağlayacak yasal düzenlemeleri uluslararası sözleşmelerdeki yükümlülüklerine uygun bir şekilde yerine getirmek olmalıdır. Engeller kaldırıldığı takdirde inanç gruplarının din eğitimi sorununu devletten daha başarılı bir şekilde çözecekleri açıktır.

Ayrımcılık, Kimlik ve Beyan Sorunları

Alevîlerin en temel problemlerinden birisi "kimliklerini açığa vurup beyan etme" noktasında karşılaştıklarını düşündükleri engellerdir. Bu nedenle "Devlet ve toplum katında karşılaştıkları sorunları, mâruz kaldıkları ayrımcılığın birer ifadesi olarak gören Aleviler, devletten her alanda kendi koşullarının iyileştirilmesini beklemektedirler." Alevîlere göre devlet çeşitli kimlik ve söylemlere karşı "himaye ve tolerans" geliştirirken "Sünni yurttaşlara her zaman daha fazla iltimas geçmektedir" (s.93). Bu nedenle "Yaygın Alevi perspektifinde Türkiye'de devletin başından beri Sünni eksenli bir yapılanma içinde olduğu" ve "bu tercihin de ideal laiklik normlarına aykırı bir şekilde kurumsallaştığı" iddia edilmektedir (s.94).

Bu bağlamda Alevîlerin beklentisi şudur:

"Diyanet İşleri Başkanlığı başta olmak üzere, zorunlu DKAB derslerinin anayasal bir mükellefiyetle ihdas edilmesi ve Aleviliğin kamusal alandaki görünürlüğünün sürekli olarak kısıtlanması-

na ilişkin uygulamalardan hareketle, bu bağlamlardan beslenen ayrımcı uygulamalarına kalıcı bir şekilde son verilmesidir” (s.94).

Raporda devletin, herhangi bir inanç grubunu şu veya bu nedenle desteklemesi veya engellemesinin “demokratik ve laik bir hukuk devletinin normlarına” uymadığı ve devletin bu tür ayrımcılıkların sosyal-siyasal ve psikolojik temellerini ortadan kaldırmak için önlemler alması gerektiği; “bu bağlamda ayrımcılığın belli başlı işaret ve göstergelerinin izlenmesi, önyargı, nefret ve hoşgörüsüzlük gibi, vatandaşların hem kendi aralarında hem de devletle olan ilişkilerinde ciddi birer engel teşkil eden davranış ve eylemlerin de ortadan kaldırılması gerek”tiği ancak bu sorunun, “tek başına hukuki ve adli düzenlemeler”le giderilemeyeceği belirtilerek “makul bir iyileştirme programında, her şeyden önce insan yetiştirme düzeninin gözden geçirilmesi ve sorgulanması gerektiği” belirtiliyor.

İnsan yetiştirme düzenimizin toplumda yaşanan ayrımcılık sorununda “hem neden hem de sonuç” olduğu belirtilerek “İnsan yetiştirme düzeninin her türden ayrımcılığı besleyen, himâye eden ve meşrulaştıran öğelerine dikkat etmeden, bütün bunların dayandığı kaynak ve unsurları deşifre etmeden” ve “Bu amaçla başta eğitim müfredatı olmak üzere gündelik hayatın değişik kompartmanlarında yer alan gizli ya da açık ayrımcılıklara karşı kalıcı bir duyarlılık oluşturmadan” bu konunun çözümünde ciddi bir mesafe alınamayacağı (s.94); “Bu bağlamda hükümet(in), ayrımcılığın hoşgörüsüzlük, nefret, tehdit ve şiddetle ortaya çıkan temsil ve görünürlüğü karşısında uluslararası standartlara bihakkın uyararak gerekli tüm tedbirleri alma(sı gerektiği.) Mevzuat, kaynağı nerden gelirse gelsin ayrımcılığı besleyen, körükleyen ve meşrulaştıran unsurlardan arındırılması.” (s. 94-95) denilerek demokratik bir devletin sâhip olması gereken bir perspektif sunuluyor.

Devlet aygıtının demokratikleşme konusunda bugüne kadar attığı “**adımların yetersiz olduğu iddia edilse bile bu yöndeki niyet ve kararlılığın tartışma götürmeyecek kadar açık olduğu**” vurgulanarak Alevîlerin süreçteki memnu-niyetsizlikleri hakkında şu tespit yapılmakta:

“Aleviler arasında yer yer bir ezbere dönüşme eğilimi gösteren «ayrımcılığa maruz kalma» iddialarının derinlemesine incelenmesi ve bu konudaki kabullerin gerçeklik değerinin de soğukkanlılıkla ortaya çıkarılması gerekir. Anayasa'nın herhangi bir gruba diğerlerine göre nispeten daha yakın durduğu konusundaki analizleri de yeniden müzakere etmek gerekecektir” (s.95).

Rapor, yasal düzenlemelere bakıldığında ayrımcılık iddialarının anayasal bir dayanağının olmadığını, Anayasa'nın 10. maddesinin “*herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir*” dediği, aynı tema ve vurguların 68. ve 70. maddelerde de yer aldığını belirtiyor. Bu noktada “**mahalle baskısı**” ve “**dışlanma**”, “**ayrımcılık**” gibi iddiaların sâdece Alevîler için geçerli olmadığı bu tür ayrımcılıkların “**toplumun diğer kesimleri için de geçerli olduğu**” vurgulanarak sorunun genel bir sorun olduğu sâdece Alevîleri ilgilendirmediğinin altı çiziliyor.

Alevîlerin açıkça kayırıldığını düşündükleri Sünnîlerin de zaman zaman ayrımcılığa uğradıkları başörtüsü ve imam hatipler üzerinden örneklendiriliyor:

"Kendini Sünnî olarak gören Müslümanların, inanç ve düşünce hürriyetinin daha çok metin üzerinde sağladığını düşündükleri hakları kullanma konusunda karşılaştıkları sorunlarının da kamuoyuna mal olduğunu unutmamak gerekir. Örneğin imam hatip okullarının maruz kaldığı kısıtlamalar, başörtüsünü bir inanç tercihi olarak görenlerin muhatap oldukları örtük ya da fiili ayrımcılık Sünnî Müslümanların sıklıkla dile getirdikleri problemler arasında yer almaktadır" (s.95).

Rapor sıklıkla ayrımcılığın engellenebilmesi ve sürecin başarıya ulaşabilmesi için toplumsal bütünleşmeye dönük adımların atılması gereğine atıfla "Esasen toplumsal bütünleşmeye ilişkin düzenlemeler yapılmadan yasalarda bir değişiklik yapmanın da kayda değer bir etkisi olmayacaktır" (s.96). demektedir.

Alevîlerin ayrımcılığa uğradıkları ile ilgili düşüncelerinin "kesin bir inanca dönüştüğü" ve kullandıkları dil içinde devletin Sünnîlikle özdeşleştirildiği ve "Alevi kimliğinin yok edilmesi için mevcut kurumların bütünlüklü bir şekilde" çalıştırıldığı iddia edilmektedir. Alevîler kimliklerini açığa vuramamalarının gerekçesi olarak şu durumları kullandıklarını rapor belirtiyor:

"Kamu alanında gözle görünür bir Alevi varlığının olmaması, özellikle yönetim birimlerinde Aleviliğiyle bilinen herhangi bir bürokrata görev verilmemesi, okullardaki eğitim müfredatında Aleviliğin göz ardı edilmesi ya da geçiştirilmesi".

Alevîlerin bu konuda aşırı derecede hassas olduklarını belirten rapor bu hassasiyeti şu şekilde ifade ediyor:

"Ayrımcılığa yönelik iddialar Aleviler arasında o kadar derin ve yaygındır ki artık pek çok Alevi bu konudaki mağduriyetini ulusal ve uluslararası düzeydeki mahkemelere taşıma konusunda oldukça kararlı sayılabilecek bir pozisyon sergilemekten kaçınmamaktadır" (s.96).

Alevîlerin bu tür bir yol izlemelerinin devlet ve hükümet çevrelerinde bir rahatsızlık vesilesi olduğu bu tür ifadelerin Rapor içerisinde sık sık kullanılmasından anlaşılmaktadır.

Türk Laikliği

Rapor, bu noktadan itibaren laiklik tartışmalarına girmekte ve "Devletin laik politikalarının bugün yeni kimlik arayışlarıyla buluşan kimi inanç gruplarının kendi öz çıkarlarını dikkate alacak şekilde yeniden gözden geçirilmesi" (s.96) gerekliliğini belirterek Türk tipi laikliğin arka planını tahlile çalışmaktadır. "Kuruluş döneminin hassasiyetleri içinde biçimlenen ve genellikle «Türk laikliği» şeklinde tanımlanan bir zihniyetin bugün belli başlı grupların inanca yönelik isteklerini karşılamada yetersiz kaldığı açıkça görülmektedir" (s.96-97) tespitinin ardından bugüne kadar görülen uygulamanın ana hatları şu şekilde özetlenmelidir:

"Devletin laiklik uygulamalarında şimdiye kadar gözlenen temel eğilim, her şeyden önce *din konusunda devlet denetimini güvence altına almakla sınırlı olmamıştır*. Geçmişte dinin kontro-

lüne neden gerek duyulduğu konusunda modern Cumhuriyet'in kuruluş eksenine dikkat etmeden, bugün herhangi bir inanç grubunun devletle olan ilişkisini çözümlemek mümkün değildir. *Laiklik uygulamaları, en azından başlangıç etapları açısından her zaman din alanının kamusal görünürlüğüne dikkate almak ve gözetlemek üzere inşa edilmiştir.* Bunun söz konusu dönemler için anlaşılabilir yönleri olmakla birlikte bugün erişilen dünya bilgisiyle aynı duyarlılığın sürdürülmesinde ısrar etmek toplumsal barış için hiç de uygun bir tercih olmayacaktır” (s.97).

Yukarıdaki alıntıdan da anlaşılacağı gibi Alevîlerin sorunlarının ana kaynağının devletin kurucu felsefesinin ve bu felsefenin ürettiği “Türk Laikliği” tasavvuru olduğu belirtilirken bu konularda Alevîlerin gerçekçi bir analize sâhip oldukları haklı olarak belirtiliyor:

“Alevilerin devlet ve topluma ilişkin değerlendirmelerinde de söz konusu yapılanmanın gerçekçi bir analizinin sürekli olarak ihmal edildiği dikkatlerden kaçmamaktadır.”

Türk laikliği sonuç itibarıyla kendisine tehdit gördüğü tüm inançları ve geleneksel kurumları reddederken, Tekke ve Zaviyeler Kanunu'yla Alevî-Sünnî bütün tasavvufî ekolleri “gerici” birer unsur ve ilerlemeye engel olarak görmüştür. Devletin İslâmî “Diyanet İşleri Başkanlığı'nın uhdesinde olmak şartıyla” tanırken, bu uygulamaların sonucu olarak “Alevilik ve Bektaşılık gibi daha çok batini karaktere sâhip mistik geleneklerin varlığını sürdürmesi” zorlaşmıştır.

Diyanetin kuruluş gerekçesi “Diyanet İşleri Başkanlığı, mevcut tüm eğilimlerin İslâm üst çatısı altında kendi öznel temsillerinden vazgeçmeye dâvet edildiği bir düzenleme fikri olarak ortaya çıkmıştır. Böylece İslâm'ın Sünnî yorumuna bağlı mezhepler, tarikat ve diğer cemaat oluşumları, Alevîlik ya da Bektaşılıkta olduğu gibi gayri hukuki bir fenomen olarak tanımlanmıştır.” (s.97) Bu tahakkümcü ve Jakoben tavrın sonucu olarak devletin “her türlü inanç grubunu kendi özel tercihlerinden bağımsız olarak İslâm üst başlığı altında yapılanmaya ve yine tüm inanç gruplarını mezhepler üstü bir şekilde, Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan hizmet almayaya mahkûm” ettiği belirtilerek DİB'nin “devletin laiklik ana eksenine bağlı kalmak koşuluyla dini yeniden tanımlayıp biçimlendirme konusundaki tahayyülünün bir sonucu” oluşturulan bir kurum olduğu gözler önüne serilmektedir.

DİB'nin kuruluş amacı açıkça izah edilmesine rağmen metnin alt okumalarında bazen açıkça bazen dolaylı yollarla DİB'nin varlığının Sünnî Müslümanlar nezdinde meşrulaştırılmaya çalışıldığı gözlerden kaçmıyor

“Diyanet yapılanması uzunca bir süre toplumda devletin din alanını «kontrol» hatta «muhasara» etmesi şeklinde algılanmış, ancak zamanla bu yaklaşım yerini kuruma yönelik olarak gelişen güvene bırakmıştır” (s.98).

Cumhuriyet döneminde Sünnî kamuoyu ile devlet arasında yaşanan gelgitlere rağmen hemen her dönemde Sünnîliğin özgürlük alanının genişletilmesi mümkün olurken, Sünnîler ile devlet arasındaki rabıta hiçbir zaman kopmamıştır. Ezanın tekrar aslına dönmesi, İmam Hatip Liseleri ve İlahiyat Fakültelerinin açılması, DİB eli ile Sünnî İslâmın ihyası, çeşitli kanunlar ile camilerin yapımı için arazi

tahsislerinin kolaylaştırılması, Kuran kurslarının yaygınlaştırılması ve yasal olmamakla birlikte Sünnî tarikatların hemen her dönem devlet içindeki bazı görevliler tarafından korunup kollanması vb. uygulamalar devlet ile Sünnîler arasında zaman zaman gerginleşen ilişkilerin her zaman onarılabilir olmasını sağlamıştır. Bu karşılıklı ilişkinin sonucu olarak devlet, Sünnîliği dönüştürerek "ahlâk ve ibadet" çerçevesine sıkıştırmıştır.

Bu sıkışmışlık uzun süre Sünnîler arasında problem olarak görülmeyle beraber ilginç bir şekilde 28 Şubat süreci sonrası gelinen noktada AKP iktidarı ile yeni bir döneme girmiştir. Nitekim AKP döneminde devlet ile Sünnî Müslümanlar arasında kurulan derin ilişki çerçevesinde aslî görevi İslâmı kontrol etmek ve sınırlamak olan DİB Sünnî Müslümanlar nezdinde meşrulaştırılmaya ve bu kurumun devamı konusunda toplumsal bir taban yaratılmaya çalışıldığı gözleniyor.

Alevîlerin Diyanet kurumuna getirdikleri haklı eleştiriler saptırılarak, DİB'nin İslâmı ve Sünnîliği korumak amaçlı bir kurum olduğu ve bu kurumun lağvedilmesi isteğinin arkasında Sünnîliğin zayıflatılması arzusu yattığı kamuoyunda köşe yazarları marifeti ile işlenmektedir. Maalesef Raporda da bu tutum açıkça gözlemlenmekte ve Alevîlerin laiklik beklentilerinin fazla olduğu açıkça ifade edilmektedir:

"Bugün Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hizmet alanlarına ilişkin eleştiriler, kaygı ve itirazlar eksik değildir, ancak *ideal laiklik normları içinde lağvedilmesine ilişkin öneriler, özellikle Alevilerden gelen bu yöndeki talepler Sünniler tarafından hiçbir şekilde kabul edilmemekte, hatta makul de görülmemektedir*" (s.97).

Maalesef bu yönelimin arkasında Sünnî çevrelerde devlet erkinin uzun vâdede ellerinden gitmeyeceği ve her zaman hâkim güç olacakları düşüncesi yatmaktadır. Bu düşünceye göre devlet erkinin kullanım gücü Sünnî muhafazakâr çevrelerde olduğu sürece DİB'nin devlet kontrolünde olması mahzurulu olmadığı gibi tam tersine çok kullanışlı bir araçtır.

Devlet'in inkarcı politikalarına rağmen Alevîlerin "kendi geleneklerini... Cumhuriyet'in radikal Batıcı politikalarına paralel bir şekilde, modern yaşam üniteleriyle ilişkilendirerek sürdürme azminde" (s.98) oldukları belirtilirken, bu süreçte "Aleviler genellikle sosyalist ve laik kurgular içinde kendilerini genel toplumun dinsel eğilim ve söylemlerinden görece daha uzak sayılabilecek bir ayrışma çabası içinde" buldukları tespiti yapılıyor. Bu dönüşümün arkasında "Köyden kente göç, kentlileşme, Türk modernleşme projesine gönülden katılım, pozitivist müfredata ikna olma ve küreselleşme gibi unsurlar"ın yattığı, bu dış etkenlerin "Aleviliğin geleneksel şemasını yerle bir" ettiği tespiti yapılmaktadır. (s.99)

Rapor, sonuç itibarıyla, Alevîlerin kendi kimliklerini derin bir mağduriyet psikolojisi ile inşa ettikleri ve bu tutumun "toplumsal ilişkilerde yakınlaşma arzusu" köreltiğinden "Alevilerin hem devlet hem de toplumla derinleşen sorun-

larının altında karşılıklı güven sorunu”nun yattığı tespitini yapıyor. Bu nedenle Alevîlerin derin bir kuşkuculukla “sorunun çözümüne yönelik atılan adımları da “gönül alma” kabilinden Sünnî bir jest olarak gör” düklere belirtiyor (s.99).

Rapor, Alevîlerin bu ruh hâlinin Alevî olmayanlar arasında birer histeri olarak görüldüğünü belirtiyor. Bu durumun aşılabilmesi için Alevîler ve Sünnîler arasında uzun soluklu çalışmaların yapılması ve tarafların birbirleri ile yakınlaşmalarının önemli olduğu ve bu nedenle devlete hakemlik görevi tavsiye ediyor:

“Alevilerle Sünnîler arasındaki karşılıklı algı sorunlarının giderilmesi için, devletin tam bir hakemlik rolüyle toplumsal bütünleşmeyi sağlayıcı ve pekiştirici çabalar içine girmesi gerekir.

Bu çerçevede toplumu eşitlikçi bir şekilde kucaklaması gereken devletin, hükümet inisiyatifi marifetiyle ayrımcılığa mahal veren kimi uygulamalara öncelikle son vermesi ve güven için iyileştirme koşullarını artırıcı, toplumsal bütünleşmeyi pekiştirmeye yönelik adımlar atmaktan da kaçınmaması gerekir” (s.99-100).

Raporun bu bölümü iki öneri ile bitmektedir. Burada şahsım adına üzülsem mi sevinsem mi bilemiyorum ama Aşure gününün resmî tâtıl yapılması fikrini 4. çağlıştay sırasında “*sürecin sağlıklı bir şekilde yürüyebilmesi ve hükümetin samimiyetini kamuoyuna gösterebilmesi için bir samimiyet adımı olarak*” ben teklif etmiştim. Malesef o günden bugüne bu teklifin üzerinden iki Aşure günü geçmesine rağmen henüz resmî bir adım atıl(a)madı.

“Örneğin Aleviler arasında kutsal olarak bilinen Aşure gününün (10 Muharrem) resmi tatil yapılması, yine Aleviler arasında yüksek düzeyde sembolik değeri haiz Hacıbektaş ilçesinin misyonuna uygun bir şekilde ihya edilmesi ve yine burada aynı adla bir üniversite açılması, kimi Alevi köy ve mahallelerine konulan örseleyici isimlerin iptal edilmesi yerinde bir düzenleme olacaktır” (s.100).

Anayasal ve Hukuksal Konular

Bu bölümde Cumhuriyeti kuran kurucu iradeye atıflar yapılarak, özellikleri deşifre ediliyor:

“Eski rejimi, onu besleyen bütün bileşenleriyle birlikte ortadan kaldırma konusunda, radikal sayılabilecek bir muhayyile, *dinle devlet arasındaki sınırları belirleme konusunda oldukça aceleci sayılabilecek kararlarıyla bugüne kadar varlığını sürdüren derin tartışmaların önünü açmıştır. Yeni düzenin aktörleri için din, rejim karşıtlarının “istismar”ına karşı yeniden biçimlendirilmek istenmişse de sonuçta tasarlanan hedef, dinin gündelik hayattaki görünürlüğünün ortadan kalkmasıyla sınırlı olmuştur. ...İlerici-gerici retoriği içinde din, eski rejime destek olmanın ötesinde her türden yeniliğe karşı güçlü bir direnç kaynağı olarak da görülmüştür. Cumhuriyet’in kuruluş yıllarına yayılan müphemliğin belli başlı nedenlerini yeterince tartışmadan bugün devletin din arasındaki ilişkilerde ortaya çıkan çelişkileri anlamak kolay olmayacaktır.” (s.100)*

Kurucu iradenin bu temel özelliklerine rağmen Alevîler bu politikaların kendileri üzerindeki maliyetleri tartışmaya açma niyetlerinin olmadığı haklı olarak tespit edilmektedir.

"Aleviler arasında, kuruluş döneminin yapısal özellikleri hakkında Cumhuriyet'in kurucu iradesine duydukları yakınlığa sıklıkla vurgu yapılmakla birlikte bu süreçte gerçekleştirilen tedbir ve tasfiyelerin kendi inançları söz konusu olduğunda ne gibi maliyetler ürettiği çok az sorgulanmaktadır." (s.101)

Alevîlerin kayıplarının temel sebeplerinin bu kurucu iradenin uygulamaları olduğunun altı çizilirken aynı iradenin Sünnî İslâmı da bir kalıba sokmaya çalıştığı, kontrol altına alarak terbiye etmeye çalıştığı açıklıkla belirtilmesine rağmen DİB'na düzülen övgüleri anlamak gerçekten güçleşmektedir. Kurucu iradenin amacının dinin gündelik hayattaki izlerini yok etmek ve bunu yaparken de bir boşluğa sebebiyet vermemek için dini yeniden inşa etmek olduğu açıkça izah edilirken böyle bir yaklaşım sergilenmesi ve Sünnî-muhafazakâr entelektüeller arasında bu kuruma gelen desteklerin varlığı devletin bu projede ne kadar başarılı olduğunu göstermektedir.

Anayasal ve hukuksal olarak inanç özgürlüğü önündeki sorunlar ifade edildikten sonra şu konulara değinilmelidir:

"Hâlbuki devlet, Anayasa ve diğer hukuki mevzuatta inanç ve düşünce hürriyetini müttekâmil anlamda garanti kapsamına almakta, ayrımcılığı bütün yönleriyle reddetmekte ve bu konudaki ihlaller karşısında da ceza kanunlarında yaptırım gücü yüksek ağır müeyyideleri devreye sokmaktadır. Yani sıra devlet, uluslararası anlaşma ve sözleşmelere de uyduğunu her fırsatta deklare etmektedir. Anayasa'da teminat altına alınmış olmasına rağmen bugün inanç gruplarının devletten yana eleştirel bir tutum içinde olmaları sadece Aleviler için değil tüm toplum için önemli bir problemdir" (s.103).

Yasal olarak devlet tarafsız ise bu problemlere sebep olan düzenlemelerin atıf yapılan yasal zeminlere dayandırılarak düzeltilmesi gerekli iken devletin bizzat altına imza attığı uluslararası metinlere aykırı düzenlemelerin kaldırılması konusunda yıllardır adım at(a)maması düşündürücüdür.

Kâğıt üzerinde yasaların eşitliği vazediyor olmasının Raporun da belirttiği gibi yeterli olmadığı açıktır ve sâdece Alevîler değil pek çok inanç grubu mevcut yasal düzenlemelerden rahatsızlık duymaktadır. Bu durumda kanunlar ve yönetmelikler Anayasa'nın 10. maddesinin ruhuna uygun bir şekilde yeniden kurgulanmalıdır.

Laiklik uygulaması ile ilgili olarak "Laiklik konusunda zaman zaman keyfî sayılabilecek değerlendirme ve uygulamalar, devletle vatandaş arasındaki karşılıklı güveni sabote etmektedir. Toplumsal ilgi ve farklılaşmaları homojenleştirici laiklik anlayışı, tüm gruplar için inanç hürriyetlerini kısıtlayıcı birer baskıya dönüşme riski taşımaktadır. Bu nedenle her şeyden önce uygulamada bir inanca sâhip olmayı sorun olarak gören laiklik anlayışlarının terk edilmesi gerekir." (s.106) tespitini yapan bir Raporun laikliği tartışmaya açarken bu laikliğin bir sonucu olarak topluma dayatılan DİB'nı ve zorunlu din derslerinin gerekliliğini ısrarla savunması ve yapılacak düzenlemelerin bu konulara dokunulmadan yapılmasının istenmesi açıkçası şaşırtıcıdır.

“Tekke ve Zaviyelerin Kapatılması Hakkında Kanun”a atıfla Alevîlerin Türk laikliğinin referansları ile olduğu gibi bu kanunun sebebi hikmetleri ve sonuçları üzerinde de herhangi bir kritik geliştirmedeği vurgulanmaktadır:

“Sorunun doğru bir şekilde anlaşılması ve çözüme kavuşturulması konusunda geçmişte de günümüzde de Aleviler arasında gelişen bir eleştiri-kritikten söz etmek mümkün değildir” (s.107).

Bu noktada Alevîlerinin taleplerinin pek çoğunun Alevîlerin bağlı olmakla övündükleri İnkılâp Kanunlarının yasaklamalarının ve yeni toplum inşası çabalarının bir sonucu olduğu hatırlatılarak “Alevi sorununun hangi çerçevede çözümü kavuşturulacağı konusu İnkılâp Kanunları dikkate alınmadan ya da göz ardı edilerek belirlenemez. Bununla birlikte Anayasa’da söz konusu kanunların müzakeresine bile izin verilmediği”(s.109) hatırlatılmaktadır.

Bu sebeple Rapor, bir kısım Alevînin –bence Kemalist grupların- **“Diyaret İşleri Başkanlığı’nın kaldırılması ya da yeniden düzenlenmesi ve cem evlerinin birer «ibadethane» olarak kabul edilmesine ilişkin önerilerinin anayasal sistemle doğrudan ilişkili olmadığını aksine bütün bu taleplerinin ilgili yasalarda yapılabilecek basit müdahalelerle pekâlâ gerçekleştirilebileceğini”** (s.110) düşündüklerini belirtmektedir.

Alevîlerin “*İnkılâp Kanunları’nın* bir şekilde sorgulanmasını siyaseten yanlış” bulduğu ise maalesef doğru bir tespittir. Alevîlerin en büyük handikaplarından birisi açıkça bu süreci tahlil edememeleri ve ikircikli bir tavır geliştirmeleridir. Ancak tüm bunlara rağmen Devrim Kanunları diyerek Alevîlerin taleplerinin yokuşa sürülmesi gerçekçi bir tutum değildir. Hele mevcut uygulamalarda Sünnîliğe yapılan hizmetler düşünüldüğünde bu daha da âcil bir mesele olarak gözükmektedir.

Hacı Bektaş Dergâhı’nın devri konusunda haklı eleştiriler getirmekle beraber “Sorunun devletin temel ilkelerini, belli başlı sınırlarını hiçe saymaksızın, vatandaşların inanç ve düşünce hürriyetlerine de en az devletinki kadar önem atfederek çözüme kavuşturulması gerekir.” (s.112) düşüncesi devlete olduğundan daha fazla rol biçmektedir. Devlet vatandaş için olmalıdır; yoksa vatandaşın devlet için olduğu bir düzende zaten inanç özgürlüğünden bahsedemeyiz. Ayrıca haklı olarak belirtildiği gibi Dergâh’ın bir mirasçısı var ise bunun Bektaşîler olması hakaniyet gereğidir.

Raporda dergâh ile ilgili talebin yerine getirilmesi hâlinde bu durumun yasaklı pek çok inanç grubu için emsâl teşkil edeceğini Alevîlerin bilmesi gerektiği açıkça ifade ediliyor:

“Dergâh’ın gerçek amacına uygun bir şekilde hizmete açılması diğer benzer mekânların da aynı şekilde kullanıma açılmasını gerektirir. Alevi vatandaşların din ve vicdan özgürlüğü çerçevesinde dile getirdikleri sorunlarının çözümü Alevi olmayan vatandaşlar için de hak doğuracağı...” (s.112-113)

Bu noktada daha önce çeşitli yerlerde de eleştirdiğimiz gibi sorun tek başına Alevîlik Sorunu değil inanç özgürlüklerinin önündeki engellerin kaldırılması sorunudur. Süreç içinde yapılacak yasal düzenlemelerin herhangi bir inanç grubuna direkt atıfta bulunmadan genel hatları ile açık ve anlaşılır şekilde yapılması gerektiği açıktır.

Maalesef Alevî çevreleri *Tekke ve Zaviyeler Kanunu*'nun yeniden ele alınması fikrine "Sünnî tarikatların da yararlanacağına ilişkin korkuları" nedeniyle açıkça uzak durmaktadır. Hâlbuki fiiliyatta zaten serbest olan tarikatların yasal zeminde serbest hâle gelmeleri korkuların daha aza inmesine ve Alevîlerinde rahatlamasına yol açacaktır. Yasaklamanın Sünnî tarikatlardan çok Alevîliğe ve de Bektaşîliğe zarar verdiğini tarihsel pratik açıkça göstermektedir. Bu kaygının yersizliğinin Alevîlerce âcilen kavranması gerekmektedir.

"Yaygın Alevi perspektifinde Sünni tarikatlarla irticai odaklanmalar arasında kolaycı bir şekilde bağ kurulması dikkat çekicidir. Cumhuriyet'in kuruluşunda Sünni tarikatların meşruiyetinin ellerinden alınmasının yerinde bir karar olduğunu sıklıkla ifade eden Aleviler, aynı devletin kendilerine ilişkin kurucu düzenlemeleri hakkında ise herhangi bir görüş serdetmemektedirler" (s.113).

Rapor, Alevîleri bu noktada açıkça ve haklı olarak Cumhuriyetin kurucu ideolojisi ile hesaplaşmaya çağırmaktadır

"Aslında Cumhuriyet'in kurucu söylemlerinin ihmal edilmemesi ve İnkılâp Kanunlarının da özensiz bir şekilde tartışılmaması gerektiği konusundaki hassasiyet yerindedir. Ancak kabul etmek gerekir ki söz konusu dönemden bugüne kalan bakiyeyi tarihsel, teolojik ve kültürel boyutları içinde yeniden ele almayı göze almaksızın da Alevilerin belli başlı çıkarlarını gözetmek imkânsız olacaktır" (s.113-114).

Alevîler Cumhuriyet ideolojisi ile doğru bir hesaplaşma içerisine girmedikleri sürece kendi sorunları ile gerçek anlamda yüzleşemeyecekleri çok açıktır.

Diyanet İşleri Başkanlığı

Raporun en can alıcı bölümü bu bölümdür ve DİB'nin meşrulaştırılması amacını taşıdığı izlenimi gizlenemez bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Burada yine ideal laiklik ile Türk laikliği karşılaştırılmaktadır:

"Genel tartışmalar, devlet tarafından güvence altına alınan inanç ve düşünce hürriyetinin kullanımından çok din üzerindeki devlet denetiminin güvenceye alınması doğrultusunda olmuştur." ...Alevilerin Diyanet İşleri Başkanlığı'na yönelik eleştirileri iki temel argüman üzerine kurdukları..."

Alevîlerin ortaya koydukları birinci itirazı «laik devlet, din alanında taraf olmamalıdır» ilkesini genel geçer bir itiraz olarak değerlendiren Rapor, Alevîlerin ikinci itirazını şu şekilde açıklıyor:

"Türkiye'deki uygulamalarda da görüldüğü gibi devlet, inançlar karşısındaki tarafsızlık ilkesini açıkça çiğnemektedir. Oysa din alanında hizmet talebinde bulunanlar, ideal laiklik normları içinde, kendi sivil yapılanmalarını sağlamalı, bu çerçevede Sünniler de Aleviler de diğer inanç

grupları da devletle bağdaşık ilişkiler içine girmeksizin kendi inançlarıyla ilişkilerini özgür bir şekilde sürdürebilmelidirler.”

Diyanet konusundaki diğer bir itiraz ise şöyledir:

“Kendileriyle Sünni Müslümanları bir arada tutan ve açıkça mezceden bir yaklaşımın sorgulanmasına yöneliktir. Bu eleştiri, Aleviler Diyanet üzerinden hizmet almaya karar verdiklerinde, devletten alacakları bu hizmetlerin niteliğinin ne olacağıyla ilgilidir. Belli bir kelam (teoloji) ve fıkıh (hukuk) perspektifiyle Müslümanlara hizmet götürme iddiasındaki bir kurumun, bütün bu referanslarla arasında ciddi bir mesafe olduğunu belirten Alevilere sunacağı hizmet nasıl olacaktır?” (s.115).

Alevîlerin Diyanete karşı çekinceleri sıralandıktan sonra Türkiye pratiklerine aykırı bir şekilde devletin “Alevileri her zaman genel İslâm toplumunun bir parçası olarak gördüğü” ve “tüm vatandaşlarına (Müslüman olmak koşuluyla) hizmet sunmak üzere ihdas edilen Diyanet İşleri Başkanlığı’nın çalışmalarından yararlanmaları konusunda şimdiye kadar hiçbir çekinceye sahip olmadığı” iddia edilmektedir. Ve daha ileri gidilerek “Devletin Alevi algısından hareket edildiğinde Diyanet’in kurumsal varlık ve hizmet alanlarıyla Alevilik arasında hiçbir çelişkiye rastlanmamaktadır. Nihayet Alevilik de Müslümanlığın bir parçasıdır ve Diyanet, tüm Müslümanlara olduğu gibi Alevilere de kendi anlayışı içinde hizmet vermekle yükümlüdür” (s.116) denmektedir.

Meselenin özü zaten “kendi anlayışı içinde” cümlesinde yatmaktadır. Devletin yok saydığı Alevîliği kendi anlayışı içinde şartlara göre DİB eli ile Sünnîleştirme, siyaset yolu ile de laikleştirme politikası yürüttüğünü bilmek için kâhin olmaya gerek yoktur. Alevîliğin yasal olarak DİB’nin kontrolüne verilmesinin sonunun ne olacağı ise üç aşağı beş yukarı Sünnîliğin hâlinden bellidir. Nitekim bazı Alevîler bu tür bir ilişkiyi devletin kendi Alevîsini yaratma girişimi olarak görmektedir.

Başlangıçta pragmatik sebeplerle DİB içinde temsil edilmekten rahatsızlık duymayan Alevîlerin de süreç içerisinde “Diyanet şemsiyesi altında yer alması talebi”nin kaybolduğu, “kamuoyunda çoğu liberal ya da dindışı ilgileriyle bilinen yaklaşımlardan” aldıkları kayda değer destek ile “devlet, açıkça Diyanet İşleri Başkanlığı kurumunu lağvetmeye ve inanç alanlarının yeniden yapılandırılmasına destek vermeye davet edilmektedir.” (s.117) denilmektedir.

Alevîlerin devlet müdahalesinden âzade kalmak ve DİB’a bağlanmak istememeleri, DİB ile ilgili ağır eleştiriler getirmeleri marjinal sayılmakta ve ezbere dönüştüğü ileri sürülmektedir.

“Gerçekte marjinal sayılabilecek bu politik eleştiriler kayda değer bir rağbet görmeye başlamış, Diyanet’e ilişkin eleştirilerinde tutturdukları dil yer yer bir ezbere dönüşse de artık tüm Aleviler arasında dolaşıma girmiştir. *Bu gelişme, ilgili kurumların sorunu bütünlüklü olarak görme ve kavrama konusundaki ihmallerinden kaynaklanmaktadır*” (s.117-118).

Hâlbuki rapor DİB'nin tüm Müslümanlara hizmet ettiğinin altını çiziyordu.

Rapor, modern Cumhuriyet döneminde "devletin dinle arasındaki muğlâklığı Diyanet aracılığıyla aşmaya çalıştığı" ve devletin açık bir şekilde "Türklük ve Müslümanlığı iç içe" geçirdiği, DİB üzerinden "Anadolu'da Müslümanlık vurgusunda buluşan tüm inançlar, Türklük içinde mezcedilmiş ve bu terkip de, İslâm üzerinden tüm inanç gruplarının içinde yer aldığı kuşatıcı bir ana kalıp olarak temsilîyet kazanmıştır" tespiti yapıyor.

Sonuç olarak bu tektipleştirme icraatının ve DİB'nin aslî rolü de şu şekilde açıklanıyor:

"Bu bağlamda tüm tasavvufi/mistik eğilimler «heretik» ve «sistem dışı» sayılmış, açıkça belirtilmiş olmasa da yakın zamanlara kadar Diyanet'te, Hanefî fıkhı ve Maturidî kelâmı üzerinden Sünnîliğin İslâm'a ilişkin bir hizmet ünitesi olarak faaliyet yürütmesine fırsat verilmiştir."

DİB'in açık bir şekilde devlet İslâmı yaratmaya çalıştığı ve Türkçülükle karışık mezhepler üstü bir İslâm anlayışının kurumsal bir yapıya kavuşturulduğu itiraf edilmekte "Böylece reformcu söylemlerin de etkisiyle İslâm'ın gelenekten ayrıştırılmış modern bir yorumu geliştirilmeye çalışılmış, *bu çerçevede mezhepler üstü bir İslâm anlayışının kurumsal bir yapıda karşılık bulması sağlanmıştır*" (s.118) denilmektedir.

Bu tespitin sâdece Alevîleri değil tüm İslâm mensuplarını açıkça rahatsız etmesi gerektiği ortadadır. Rapor açık bir şekilde DİB'nin bugün topluma vazettiği İslâmın toplumsal ihtiyaçlar göz önüne alınarak değil tam tersi devlet adına dini ehlileştirme gayesi ile yürütüldüğünü ortaya koymaktadır. Ve doğru bir tespitle bugün din ile milliyetçilik (ırkçılık anlamında) arasında açık bir çizginin olmayışının ana sebebini de ortaya koymaktadır.

Bugün gelinen noktada DİB'in mezhepler üstü olduğu iddiası burada da tekrarlanarak olumlanmaktadır:

"Özellikle son yıllarda ise Diyanet bünyesinde gerçekleştirilen yapılanmaların olumlu bir sonucu olarak kurum, kuruluş gerekçelerine yaklaşma çabasıyla, mezhep ve cemaat farkındalıklarının dışına çıkmakta ve bir üst İslâm söyleminin takipçisi olmaktadır."

Alevîler arasında "Diyanet İşleri Başkanlığı'nın güçlü bir Sünnî temel üzerine İslâm'ın Hanefî ve Maturidî yorumlarına ağırlık verdiğine yönelik bir kanaat"ın yaygın olduğu belirtilmekte ve bu durumun aslında normal görülmesi gerektiği ifade edilerek "Ancak bu tercih, Türkiye'nin mevcut inanç haritası dikkate alındığında ekstrem bir durum olarak değerlendirilemez" denilerek aslında Alevîlerin tezi farklı bir şekilde de olsa teyit edilmektedir. Zaten sorun da devletin inançlar arasında açıkça bir seçimde bulunması ve bunu dayatmasıdır.

Ve yine meşrulaştırıcı yaklaşımla ancak otoriter veya totaliter devletlerde olabilecek bir görev devlete yüklenmektedir:

“Devlet gerekliliklerinden hareket edildiğinde, genel Sünni toplumun ihtiyaçlarının karşılanması, devlet geleneği ve din-devlet ilişkilerindeki tecrübeleri açısından pek fazla sorun teşkil etmemektedir” (s.119).

Rapor her şeye rağmen bu durumun “Burada dikkat çeken husus açıkça sorunlu sayılabilecek bir şekilde aralarında Alevilerin de bulunduğu inanç gruplarının göz ardı edilmiş olması” gerçeğini değiştirmedini itiraf etmekte ve Alevîlik kadar Şafilîğin ve Sünnî tasavvufî akımların da görmezden geldiğini kabul etmektedir.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi dindarlar ile devlet arasında ki gerilim AKP iktidarı sürecinde yerini yumuşamaya bırakmış ve DİB imkânlarını sunduğu veçhile muteber bir kuruma dönüşmüştür. Bu durum Raporda çeşitli yerlerde açıkça itiraf edilmektedir

“Ancak yaygın izlenim, genel toplumun Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hizmetlerinden hoşnut olduğu yönündedir” (s.120).

Türk modernleşmesinin dine bakış açısı ve DİB'nin varlık sebebi: “Aslında *dinin alanı gerçekte Türk modernleşmesi içinde yeniden belirlenmiş* ve onun, tâbiri caizse «şeriatsız» ve «hilafetsiz» bir şekilde devlete dâhil edilmesinde karar kılınmıştır. *Devlet, ahlâk ve ibadet alanında yoğunlaşmasını öngördüğü bir dinî hayatı tercih etmiş ve giderek artan bir bütünleşme içinde Diyanet'i devletin tamamlayıcı bir öğesi olarak tahkim etmiştir*” diyerek açıkladıktan sonra bu kurumun tartışılmazlığını deklare etmektedir: “Bu bağlamda kurumun varlığının tartışılması, onun genel idare hizmetleri içindeki yerinin sorgulanması kabul edilemez” (s.120).

Rapor, Diyanetle ilgili kanunî düzenlemelerle DİB'in hareket alanının sürekli genişletildiği, dinin kontrol altına alınmasının hedeflendiği ve yeni bir din anlayışının tanzim edildiğini, “Anayasal ve yasal düzenlemelere dikkat edildiğinde bu ihdasın İslâm'ın inanç, ibadet ve ahlâk esasları ile ilgili işleri yürütmenin yanı sıra, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmeyi de kapsadığı görülmektedir. *Devletin bir yandan dinin gündelik hayattaki siyasal görünürlüğüne kısıtlamaya çalışırken bir yandan da dinin kurumsal varlığını pekiştirmeye yönelik uygulamalara öncülük etmesi pek çok araştırmacıyı bu bağlamda ortaya çıkan çelişkileri izah etmekte zorlamıştır. Gerçekte yapılan, eski rejimin bütünleyici parçaları arasında yer alan “din”i re'sen devre dışı bırakmak, yeni rejimin değerler dünyasını tanzim etmek üzere de kısmen meşrulaştırıcı bir şekilde ondan yararlanmaktır.*” tespiti ile bir kere daha doğrulamaktadır.

Tüm bu açıklamalara rağmen gerçek ve ideal laiklik anlayışına sâhip olanların bu argümanları reddettiği, devletin kurucu akli ile ilgilenmediği ileri sürülmekte ve Türk laikliğinin bu müdahaleleri meşrulaştırdığı gerçeğinin kabullenilemediği vurgulanmaktadır:

"Aslında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın varlığı, devletin laiklik ilkesiyle bütünleştirilerek sahiplendiği kendine özgü bir hizmet alanını göstermektedir. Nitekim Türk laikliğinin en bariz uygulama adımlarından biri olan Diyanet İşleri Başkanlığı, Türkiye'nin fiili şartları üzerinden meşrulaştırılmıştır. Ancak laikliği ileri düzeyde idealize eden gruplar, bu gerekçelerle hiçbir şekilde tatmin olmamaktadır" (s.122).

Daha ileri gidilerek kurucu iradenin dine kuşkucu yaklaşımı tekrarlanarak dinin kontrol edilmesinin herkesi memnun edeceği iddiası ortaya konuluyor:

"Oysa dinin, iktidarın da muhalefetin de çıkarlarına alet edilmemesi gereken siyaset üstü bir dil, söylem ve eylem olarak kabul edilmesi tüm grupları memnun edecektir."

Alevîlerin inanç yönlü taleplerinin önündeki engelin "*Devletin kurucu dikkatinin bugün bile devam ediyor olabildiğini mevcut sosyo-politik değişim süreçleri içinde anlamlandırmak güçtür.*" denilerek mevcut devlet zihniyeti olduğu açıkça belirtiliyor.

Bu sorunların aşılabilmesi için tarafların laiklik anlayışlarını masaya yatırmaları gerekliliği haklı olarak belirtiliyor: "

Bu değişimin sağlanabilmesi için dinle devlet arasındaki ilişkilerin yeniden tanımlanması gerekir. Böylece devlet, toplum ve din arasındaki ilişkisellik ne de hasımlığa fırsat verecektir" (s.123).

Türkiye'deki laiklik uygulamasının hukuk devleti normlarına uymadığı belirtildikten sonra "Oysa tüm inanç gruplarının devletten laikliği, hukuk devleti ilkelerine uygun bir şekilde icra etmesini talep etmesi gerekir. Laiklik her şeyden önce din ayrımcılığı yapılmaması ve herkesin kamu düzenine aykırı olmadıkça inancına göre yaşama hürriyetinin kullanılmasının güvencesidir" tespitinin ardından farklı laiklik uygulamalarına atıfta bulunurken "Buna karşılık kesin ve sert bir laiklik anlayışında, kaba hatlarıyla devlet ile din örgütleri arasında ilişki kurulması bile reddedilmektedir" denmekte. Seküler laiklik uygulamaları için "Görece olarak daha esnek sayılabilecek bir sekülerizm anlayışında ise, dinsel kamu hizmetlerinin örgütleri ile devletin pekâlâ ilgileneceği, bunlarla ilişki kurabileceği kabul edilmektedir." "...Popüler Türk laikliğinde ise, bunlardan hiçbir şekilde özdeşlik kurulamaz" tespiti yapılmaktadır.

Türk tipi laiklik eleştirilerine rağmen Rapor açık bir şekilde DİB'nin meşruiyetini savunmaktadır:

"Kuruluş kanununda da açıkça görüleceği gibi Diyanet İşleri Başkanlığı, devlete müteallik işlerin dışında, *dine tahsis edilen bir alanda hizmet sunmaktadır.* Din işlerinin devlet işlerine karıştırılmaması kadar devletin de din alanına karıştırılmaması gerekir. *Uygulamada devlet, dinin alanını belirlemekle kalmayıp yanı sıra gerçekleştirilmesi gereken hizmetleri bizzat tayin edip düzenlemekte, bu alanda sorumluluklar üstlenmekte ve sonuçta da dini, devlet yükümlülüklerinin birer parçası olarak görmektedir.*"

Rapor, DİB'nin Türkiye'nin vazgeçilmez bir gerçekliği olduğunu bir kere daha ifade etmektedir:

"Diyanet İşleri Başkanlığı Türkiye'nin fiili bir gerçeğidir ve başta Cumhuriyet'in kurucu iradesiyle yaşıt olması olmak üzere pek çok nedenle de bugün yokluğu «düşünülemez» kurumlar arasında yer almaktadır. Vatandaşlarının büyük bir çoğunluğu Müslüman olan bir ülkede Diyanet, devletin din alanında yeni bir yorum ya da tarz ihdas etmesinden çok bu alandaki hizmet ünitelerinin işleyişini sağlaması açısından takdir edilmektedir" (s.125-126).

Tüm eleştirilere rağmen Rapor DİB'nın bir savunusu olarak görülmekte, laiklik anlayışı bu açıdan yorumlamaktadır: "kabul etmek gerekir ki Cumhuriyet'in tamamına sirayet eden din endeksli tartışma ve çalkantılar içinde Diyanet İşleri Başkanlığı, genel toplumun her zaman itibar ettiği, hizmetlerini takdirle karşıladığı bir kurum olmayı başarmıştır" denilirken DİB'nın oynadığı başarılı rol itiraf edilmektedir:

"Burada dikkatlerden kaçmaması gereken husus, bugün toplumun din anlayışının da kayda değer bir şekilde değişmiş ve farklılaşmış olduğudur." (s.126)

DİB'in bugün için tartışmasız bir şekilde devletin bir cüzü olduğu belirtilmektedir:

"Dinin yeni bir yoruma tabi kılınması ve Diyanet'in de bu yorum içinde özgün bir hizmet ünitesi olarak rol üstlenmesi önemli ölçüde gerçekleştirilmiştir. Bugün artık Diyanet teşkilatı, dini bütün yönleriyle ele alan, onun her alandaki gereklilikleri etrafında hizmet üreten bir kurum olmaktan çok devlet ve toplumun değişen din anlayışına paralel olarak, kanunda belirtilen hedefler doğrultusunda faaliyetlerde bulunan bir kurumdur" (s.126).

Cumhuriyetin, dini yeni rejime eklemelerken Türklüğü Batıcılıkla sentezleyerek değiştirdiği ifade etmektedir: "Devletin Türklük, Müslümanlık ve Batılılık değerlerini sentezleyerek biçimlendirdiği yeni vatandaşlık konseptinde, kimliğin harcı olarak öne çıkarılan öğeler, sonuçta kendi özleriyle ciddî birer kopma yaşamıştır." Bu kopuşun sonucu olarak "ne Türklük, gerçek anlamda etnisiteye ne Müslümanlık dinselliğe ne de Batıcılık yeni bir medeniyete gönderme yapmaktadır. Son tahlilde bir potada eritilircesine inşa edilen yeni kimlik, ülkedeki tüm farklılıkları bu karışıma dâhil olmadıkları sürece reddeden ya da göz ardı eden yeni bir dikkat üretmiştir."

Bu ve benzeri sebeplerden dolayı Alevîliğin yaşadığı sorunların temelinde "kaynaşmış ve bütünleşmiş" toplum iddiasının yattığı ifade ediliyor:

"Mevcut tüm farklılıkları belli bir etnik vurgu üzerinden homojenleştiren bir kimlik tasarımı, dönemin kendine özgü karakteristikleri, bilimum korku ve kaygılarıyla şekillenmiştir. Devletin "kaynaşmış ve bütünleşmiş" bir toplum yaratma ideali, Alevileri de bugün bilinen sorunlarıyla karşı karşıya getirmiştir" (s.127).

Devletin Sünnî toplumla olan ilişkilerindeki gelgitlere Alevîlerin yeterince duyarlı olmadığı gerekçesi ile DİB'nın savunulması ise oldukça tutarsız bir yaklaşımdır:

"Devletin Sünni Müslümanlarla olan ilişkisindeki tarihsel kimi gelgitlere yeterince dikkat etmeyen bazı Alevi katılımcılar, inanç ve düşünce hürriyetinin kullanımında sadece kendi durumlarına sık sık vurgu yapma gereği duymaktadırlar" (s.127).

Daha ilginç şudur: Rapor, devlet tarafından toplumun **“kaynaşmış ve bütünleşmiş”** yekpare bir bütüne dönüştürülmeye çalışıldığını tekrar tekrar itiraf etmesine rağmen Alevîliğin asimilasyona uğratılması ile ilgili elde yeterli veri olmadığını iddia ediyor:

“Alevilerin bir «erimeye» maruz kaldığı yadsınamaz. Ancak bu erimenin kaynağı hususunda daha kapsamlı analizlere ihtiyaç duyulmaktadır. Cumhuriyet döneminde söz konusu iddiaları doğrulayacak bir şekilde Alevi muhitlerinde Sünnileşme yönünde ne tür farklılaşmalar olduğu bilinmemektedir” (s.128).

Alevîlerin kendileri için sorun olarak gördükleri DKAB dersleri ve DİB konusunda Rapor, pek çok yerde tipik devlet refleksini ve Sünnî kamuoyunun tepkilerini açıkça yansıtıyor. Alevîlerin tüm söylem farklılıklarına rağmen DİB'nin lağvedilmesi konusunda bir fikir birliğine sâhip olduklarını belirten Rapor, buna karşılık Alevîlerin “kurumun ihdasına ilişkin kuruluş muhayyilesiyle hiçbir şekilde tartışma ve polemige girmek” (s.130) eğilimine sâhip olduklarını ifade ediyor. Tüm eleştirilere rağmen bu kurumunun önemini hiçbir şekilde inkâr edilemeyeceği “çalıştaylarda Cumhuriyet’le yaşıt olan Diyanet İşleri Başkanlığı’nın önemi hiç kimse tarafından göz ardı edilmemiştir.” (s.131) tespiti ile kurum bir kere daha taltif edilmektedir.

Avrupa’daki bazı uygulamalara yapılan atıfların ardından devletin geleneksel yaklaşımı son noktada yeniden dile getirilmekte ve kamuoyu nezdinde Din işleri ile ilgilenmenin devletin görevlerinin bir parçası olduğu düşüncesinin Alevîlerin itirazına rağmen genel bir kabul olduğu ileri sürülüyor:

“Türk laikliğinde ise devletle Müslümanlar arasında bir sözleşme söz konusu olmamakla beraber, dini hizmetler Diyanet İşleri Başkanlığı aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. *Dinle devlet arasındaki ilişkilerin tarihsel, kültürel ve stratejik ortaklığı kamuoyu nezdinde bu hizmetlerin devletin esas görevi olduğu noktasında genel kabul oluşturmuştur.* Ancak bu kanaate Alevilerin rağbet gösterdiği söylenemez” (s.132).

Din Eğitimi ve Öğretimi

Din kültürü ve Ahlâk Bilgisi (DKAB) derslerinin gerek zorunlu olması ve gerekse verilış tarzı Alevîler için her zaman sorun olmuştur. DKAB derslerinde Alevîler gerek eğitimciler ve gerekse Sünnî kökenli arkadaşlarından çekindikleri için ya kendilerini gizlemiş ya da gizleyemedikleri yerlerde çoğu kez açıkça tahkir edilme durumu ile karşılaşmışlardır. Elbette ki bütün eğitimcilerin aynı olduğunu söylemek aşırı bir iddia olsa da maalesef pek çok DKAB öğretmeni geçmişte çoğunlukta olmanın verdiği özgüvenle Alevîleri rahatsız eden görüşleri rahatlıkla dillendirmiştir. Eğitimciler arasındaki bu rahatlık sâdece DKAB öğretmenlerinde değil Sünnî kökenli öğretmenlerin önemli bir kısmında mevcuttur.

Alevîlere yönelik ayrımcı tavırlar eğitimciler tarafından dikkate alınmamakta ve çoğu kez farkına varılmadığı için normal bir durum olarak görülmektedir.

Aynı durum yer yer Türk kökenli öğretmenlerde Kürtlere karşı da gözlenmektedir. Durum sanıldığından da vahimdir, Alevî kökenli öğretmenlerin büyük çoğunluğu kendilerini çalıştıkları ortamlarda açıkça ifade edememektedir. Alevî kökenli eğitimcilerin bile kendilerini ifade de zorlandıkları bir ortamda öğrencilerin yaşayacağı psikolojik durumun yaratacağı yıkıcı yük maalesef hükümet ve Sünnî çoğunluk tarafından yeterince anlaşılamamaktadır.

Okullardaki mevcut hâli ile DKAB dersi Sünnî İslâm-dışında kalan öğrenciler için ciddî sorunlar yaratırken ikinci bir dersin hayata geçirilmek istenmesi, Hükümetin iyi niyeti konusunda derin şüpheler uyandırmaktadır.

Raporun ilgili bölümü laik devletlere atıfla başlıyor:

“Bugün laik uygulamalarıyla bilinen pek çok ülkede devlet, din öğretimini kendi kontrolünde gerçekleştirilmekte, vatandaşlarının bu yöndeki isteklerini bizzat kendisi karşılamaktadır. Dersin zorunlu, isteğe bağlı ya da muafiyete izin veren tarzındaki uygulamalarındaki farklılık ülkeden ülkeye çeşitlilik arz etse bile din öğretimi alanının herhangi bir şekilde boş bırakılması söz konusu bile değildir” (s.133).

Bu tespit bir yönü ile doğru olmakla birlikte atıf yapılan ülkelerdeki uygulamaların bizdeki ile ortak bir yanının olmadığı açıktır. Laik devletlerin çoğunda din eğitimi olmasına rağmen bu derslerin içeriğine devlet müdahale etmemekte, ettiği ülkelerde de bu içerik yine cemaatler içinden ya da bağımsız kimselere hazırlanmaktadır. Bizdeki durum ise müfredatın içeriğine, amaç ve kazanımlarına tamamen Talim ve Terbiye Kurulu memurları karar vermektedir. Burada bu iş için Diyanete danışılıyor denmesi de önemli değildir. Sonuçta Diyanet çalışanlarının tümü devletin memurudur ve görevleri Anayasa’da yazıldığı gibi laikliği korumaktır. DKAB dersi kitapları dışarıdan kimselere hazırlatılsa bile çizilen çerçevenin dışına çıkılamamaktadır.

Din öğretimi alanının bir şekilde boş bırakılamayacağı iddiası ise tam anlamıyla aşırı bir iddiadır. Bu baştan beri şikâyet edilen kurucu iradenin dayatmaları ile işimize gelen noktada ortaklık kurma anlamından başka bir şey ifade etmez. Üzülerek görmekteyiz ki, Rapor, sâdece Sünnîleri rahatlattığı ölçüde çıkmaktadır.

Avrupa’da zorunlu din derslerinin olduğu ülkelerin hemen hiçbirinde bize benzer bir uygulama yoktur. Daha önemlisi bu ülkelerde bizdekine benzer bir sosyal ve psikolojik ortam da söz konusu değildir. Bu ülkelerde en sorunlu kesimler Müslümanlar olmakla birlikte, bu devletler laikliğin bir gereği olarak İslâm dininin temsili konusunda gerekli düzenlemeleri yapma konusunda Türkiye’den daha cesur adımlar atmaktadır.

Ancak rapor AB ülkeleri üzerinden DKAB derslerini meşrulaştırma gayreti görmektedir. DİB’nin mevcudiyetinin gerekçeleri ile bu dersin zorunlu hâle getirilmesi arasında çok bir farkın olmadığı açıktır:

"Avrupa Konseyi'ne bağlı 47 ülkeden 43'ünde din dersi bizzat devlet okullarında verilmektedir. Bu ülkelerden 25'inde ise din eğitimi zorunlu ders statüsünde yer almaktadır. Hatta kimi ülkelerde bu derslere katılmak, Türkiye'de olduğu gibi mutlak zorunluluk ifade etmektedir. Buna karşılık 10 ülkede de öğrencilerin, belli şartlarla bu derslerden muaf tutulmalarına izin verilmektedir. Uygulamada farklılıklar taşısaya da 21 ülke de öğrenciler, bu dersi almakla yükümlü değildirlir"

Rapor DKAB derslerinin Türkiye'deki tarihsel arka planını şu şekilde izah etmektedir:

"Türkiye'de din dersleri, başından beri «*milli devlet politikası*»nın bir parçası olarak yer almış ve kronolojik açıdan da hemen her zaman tartışmalı bir seyir izlemiştir. Nitekim bu derslerin tarihsel seyri dikkate alınarak da *devletin inisiyatifini hangi yönlerde kullandığını* gözlemek mümkündür. *Nihayet çoklukla evham, kaygı ve tereddütlerle şekillenen resmi din eğitim ve öğretim stratejisi, bu derslerin uygulamadaki sonuçlarına da yön vermiştir.* Özellikle tek partili siyasal hayat tecrübesinde devletin, sadece din derslerinin verilmesiyle sınırlı kalmaksızın, bizzat «din» karşısındaki tutumunda da açıkça bir «mesafe»den söz etmek mümkündür. Öte yandan yeni rejimin «modern», «laik» ve «ilerici» temalar içinde yerleştirmeye çalıştığı yapının, giderek, politik hareketlilik ve demokratikleşmenin bir sonucu olarak da değişime açık hale geldiği söylenebilir" (s.134-135).

DKAB derslerinin meşruiyetini Anayasa'nın 24. maddesinden aldığı vurgulanmaktadır:

"*Din ve ahlâk eğitim ve öğretimi devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Din kültürü ve ahlâk öğretimi ilk ve orta-öğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır. Bunun dışındaki din eğitim ve öğretimi ancak, kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanunî temsilcisinin talebine bağlıdır.*"

14 Haziran 1973 tarih ve 1739 sayılı "Milli Eğitim Temel Kanunu"nun 16 Haziran 1983'de yeniden düzenlenen 12. maddesiyle: "*Türk milli eğitiminde laiklik esastır. Din Kültürü ve Ahlâk öğretimi ilköğretim okulları ile lise ve dengi okullarda okutulan zorunlu dersler arasında yer alır*" hükmü getirilerek ilgili mevzuatın tamamlanmışlığı ifade edilmektedir.

Anayasa'da yer alan hükme göre "ayrıca isteğe bağlı din eğitim ve öğretimine de fırsat tanınmaktadır" (s.136) iddiasının pratikte hiçbir gerçekliğinin olmadığı çok açıktır. Kâğıt üzerinde böyle bir hak olsa bile pratikte yasal olarak ülkemizde Sünnî teolojinin öğretimi için yine devlete doğrudan ya da dolaylı yoldan bağlı kurumlar dışında bir din eğitiminden söz etmek mümkün değildir. Var olanların tümü kanunlara göre yasadışıdır ve söz konusu kurumları işletenler ve çalışanları bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile yargılanabilmektedirler.

Raporun buradaki çözümleme mantığı aslında Hükümetin işinin iddia ettiğinden daha kolay olduğunu göstermektedir. Yapılacak çok basit birkaç düzenleme ile bu dersler zorunlu olmaktan çıkarılabilir ve yine yönetmeliklerde yapılacak düzenlemeler ile Anayasa'nın ebeveynlere tanıdığı isteğe bağlı din eğitimi ve öğretimi hakkına işlerlik kazandırılabilir.

Alevîlerin iddia ettiği gibi bu derslerin amacının DİB gibi toplumu dizayn etme amacı taşıdığını Anayasa Mahkemesi'nin 16 Eylül 1998 tarih ve 52 numaralı kararı açıkça beyan etmektedir:

"...Din ve ahlâk eğitim ve öğretiminin devletin gözetim ve denetimi altında yapılmasının nedeni, maddenin gerekçesinde de belirtildiği gibi bu konudaki eğitim ve öğretim özgürlüğünün kötüye kullanılmasını engellemektir..." (s.136)

Türkiye'deki problem tam da bu noktada, bu kötüye kullanma işinin bizzat devlet tarafından yapılıyor olmasıdır. Doğal olarak egemen güçler tarafından hazırlanan metinler egemen sınıfların dilini yansıtmaktadır. Bu dilin azınlıkta kalan inançlara karşı bir hassasiyet gösterme inceliği ve zarafeti taşımadığı açıktır. Bugün AİHM kararına göre düzeltildiği iddia edilen ders kitaplarında bile rahatlıkla azınlık inançlarına karşı aşağılayıcı ve küçültücü ifadeleri görebiliyoruz.

Bugün AB ülkelerinin çoğunda din dersleri devlet okullarında verilmektedir ancak tümünde devlet okulları dışında her türlü din eğitiminin bizzat inanç grupları tarafından verilmesinin önünde hiçbir yasal bir engel bulunmamaktadır. Bu tür eğitim veren kurumların müfredatları da devletten neredeyse tamamen bağımsız olarak hazırlanmaktadır.

Anayasa Mahkemesi kararına göre Türkiye'deki DKAB dersleri Alevîlerin iddia ettiği gibi Sünnîliği dayatmadığı çünkü bu derslerin adından da anlaşılacağı gibi "din kültürü" dersi olduğu belirtmekte, bu dersin zorunlu olmasının sebebi ve amacı ise şu şekilde açıklanmaktadır:

"Din ve ahlâk eğitim ve öğretiminin devletin gözetim ve denetimi altında yapılmasının nedeni, maddenin gerekçesinde de belirtildiği gibi bu konudaki eğitim ve öğretim özgürlüğünün kötüye kullanılmasını engellemektir. Dinler hakkında yansız ve tanıtıcı bilgiler vermek ve ahlâki değerleri benimsetmek amacıyla din kültürü ve ahlâk öğretimi dersleri ilk ve orta öğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasına alınmıştır. Din eğitimi yerine «din kültürü» dersinden söz edilmesi de bu amacı açıkça ortaya koymaktadır."

İlginç bir şekilde Anayasa Mahkemesi kanunen devlet dışında din eğitiminin yasak olduğunu bilmezmiş gibi şu tespiti yapmaktadır:

"Bunun dışındaki din eğitimi ve öğretimi, ancak kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanunî temsilcisinin iznine bağlı tutulmuştur" (s.137).

Bu gerekçeyi okuyan bir yabancı rahatlıkla, Türkiye'de din eğitiminin serbest olduğunu düşüncesine rahatlıkla kapılabilir. Kanunî temsilcilerin izni ile din eğitimi anayasal bir hak olarak görülmekte ise de bu iznin işlerlik kazanabileceği mekânların olmadığı çok açıktır.

Alevîler DKAB derslerinin ya tamamen kaldırılmasını ya da kaldırılmıyorsa bile isteyenlere AB ülkelerinin çoğunun tanıdığı gibi muafiyet hakkının getirilmesini istiyor. Birinci istek baştan reddilmekle beraber ikinci istek: "Aslında muafiyet mekânizmasının kullanımı her şeyden önce vatandaşları, kendi inançlarını

açıklamaya zorlamakta" (s.138) olduğu ve bununda anayasal bir suç olacağı iddiası ile açıkça reddediliyor. Anayasa'ya göre bu dersten muafiyetin sâdece Lozan'a göre azınlık statüsüne sâhip gayrimüslimler için geçerli olduğu, Alevîlerin de azınlık olmamaları nedeniyle böyle bir haklarının olamayacağı iddia ediliyor.

Raporun kendi içindeki açık tezatlarından birisi bu konuda kendisini açıkça göstermektedir. Azınlıklar dışındaki Türk vatandaşlarının inançlarını açıklamaya zorlanamayacağı ve Anayasa'nın bunu yasakladığı belirtilirken; AİHM'nin 2 Şubat 2010'da nüfus cüzdanlarında din hanesinin kaldırılması yönünde aldığı tavsiye kararına da atıfta bulunarak vatandaşların inançlarını açıklamaya zorlanamayacağı belirtiliyor (s.139). Bu noktada bir kez daha açık bir iyi niyet sorunu ortaya çıkmaktadır. Bu kararın gereği yapılmamış iken sanki yapılmış gibi Alevîlerin muaf olma isteğinin karşısında bu kararın bir argüman olarak kullanılması hoş bir durum değil.

Burada açıkça bir kere daha AKP hükümetinin kendisi için engel olarak gördüğü durumlarda AİHM kararları ve AB kriterlerini dikkate aldığı, aksi durumlarda ise görmezden geldiği iddiaları maalesef doğrulanmaktadır. Bu karara gerçekte atıf yapıldığı kadar değer verilmiş olsa idi bugüne kadar geçen süre içerisinde nüfus cüzdanlarından din hanelerinin kaldırılması yönünde yasal adımların atılmış olması gerekirdi.

Rapor, çalıştaylar sürecinde taraflar arasında DKAB derslerinin zorunlu olarak devamı hâlinde bu derslerin "Alevîlerin inanç ve ritüellerini de kapsayacak şekilde yeniden ele alınması" ve "herhangi bir inanç grubuna doğrudan ya da dolaylı bir yakınlık içinde olunmaması ve ulusal ve uluslararası teamüllere aykırı bir şekilde düzenlenmemesi" (s.139) konusunda bir uzlaşının olduğu iddia ediyor.

Aslında bu konuda böyle bir uzlaşının olduğu iddiası doğru değil çünkü hükümet adına işi yürüten Sayın Bakan Çelik bu konuda baştan beri emrivâki bir tutumla DKAB derslerinin kaldırılması yönlü talepleri reddetmiş ve ancak bu derslerde Alevîliğe de yer ayrılabilceğini belirterek konunun tartışılmasını engelleyici bir tutum takınmıştır. Sonuç itibarıyla Alevî temsilcilerinin bir kısmı hükümetin bu derslere dokunmaya niyetinin olmadığını anladıkları için hiç olmazsa müfredata Alevîlik de girsin noktasına razı olmuşlardır.

DİB gibi DKAB dersleri de benzer bir mantıkla meşrulaştırılmaya çalışılmakta. Çalıştaylar sürecinde "...devlet-millet kaynaşmasının emsalsiz örneklerinden biri olarak Türkiye'de, vatandaşların din alanındaki bilgi eksikliklerinin görmezlikten gelinmesinin kabul edilemez olduğu vurgulan"dığı söylenerek 19. Yüzyıl'da gözden düşen dinin bugün için çok önemli bir referans kaynağı olduğu bu alanın bugün için boş bırakılmayacağı ve devlet tarafından doldurulması gerektiği ile ri sürülüyor:

“Bu nedenle devletin din alanına karşı mesafeli olması hiçbir şekilde kabul edilemezdir. Aynı şekilde devletin de vatandaşlarının din alanındaki taleplerini yerine getirmesinin anlaşılabilir bir tarafı yoktur” (s.139).

DKAB derslerinden geçmiş uygulamalar dikkate alındığında sâdece Alevîlerin rahatsız olmadığı bu durumdan Sünnî vatandaşların da zaman zaman rahatsızlık duydukları belirtiliyor. Ancak bu rahatsızlığın sebebinin Sünnîliğin öğretilmemesi değil Sünnîlik yansımalarının istenen düzeyde olmaması olduğu da itiraf ediliyor. Kısacası Alevîlerin itirazı ile Sünnîlerin itirazı arasında ortak bir noktanın olmadığı çok açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

“Sünnî vatandaşlar da bu derslerin içeriğinin zayıflığından yakınmakta, pratiğe yansıyan kimi bölümlerinin uygulamalı olarak da öğretilmesini istemekte ve özellikle müfredatın İslâm'ın temel esaslarına tam bir uygunluk içinde yeniden ele alınarak hazırlanmasını temenni etmektedirler” (s.141-142)

Bu açıklamaları müteakiben Alevîler uzlaşmaz olmakla itham edilirken, Sünnî kamuoyunun devletle hep uzlaşma arayışı içinde olduğu iddia ediliyor. Nitekim bu tarz ifadeler raporun pek çok noktasında geçmekte ve “Bununla birlikte bu derslere yönelik itirazları değerlendirildiğinde (Sünnîlerin) tepkilerinin, hiçbir zaman Alevîlerinkine kadar köklü, şiddetli ve uzlaşmaz olduğu söylenemez” (s.142) denerek Sünnî kamuoyunun bu tavrı açıkça övülmektedir.

Burada tekrarlamakta fayda var; Sünnî çoğunluk devletle arasındaki tüm gerginliklere rağmen onunla uzlaşacak ortak bir zemin bulabildiği için devletin uygulamalarına aşırı tepki vermek yerine sorunlarının çözümünü zamana yayabilmektedir. Nasıl olsa bir gün amacımıza ulaşırız beklentisi her zaman hâkimdir. Bu durum Alevîler gibi kendilerini azınlıkta ve güçsüz gören kitleler için geçerli değildir.

Sünnî kamuoyunun bu tutumu Raporda şu satırlarda açık ifadesini bulmaktadır:

“Devletin öteden beri karmaşık ve yer yer çelişkilerle ifade edilebilecek gerçekliğinde, laikliğin Sünnî vatandaşları tatmin ettiği de söylenemez. Laik devletin din alanındaki tercih ve uygulamaları, Sünnî kamuoyu tarafından genellikle kuşkuyla karşılanırsa da sonuçta bu durumun ileride tüm toplumu rahatlatacak bir şekilde, yeni bir düzene kavuşabileceği konusundaki genel iyimserliği ortadan kaldırmaya yetmediği görülmektedir. Bu beklenti, devletle toplum arasındaki karmaşık özdeşliğin, hiçbir şekilde parçalanmamış olduğunu göstermektedir... Geleneksel birlik ve bütünlük siyaseti içinde devletin tercihlerini her zaman makuliyet zemininde kabullenmeye hazır görünen bu zihniyet, devletin “yüksek çıkar”ını yani “hikmet-i hükümet”i hiçbir şekilde göz ardı etmemektedir. Bu perspektif, devlete ilişkin eleştirilerinde ne kadar ileri giderse gitsin, sonuçta mevcut sorunlarının çözüme açık olduğu kanaatinden asla vazgeçmemiştir. Aslında Sünnî vatandaşlar, bu derslerin zaman içinde olması gereken seviyeye kavuşacağını ummakta, palyatif düzeydeki iyileştirmelerin bile göz ardı edilmesini gerektiğini düşünmektedirler. Bu tarz bir iyimserlik teolojik bir tasavvurdan kaynaklanan, uzlaşmadan yana bir tavidir. Devletin her zaman temel belirleyici olduğu kabullenilirken, ihtilaf-ların derinleştirilmemesi için adil ve dengeli arayışlara zaman tanınmaktadır.” (s.142)

Sünnîlerin genel tutumunun “hikmet-i hükümet” inancı çerçevesinde uygulamalardan rahatsız olsalar bile sonuç itibarıyla uzun veya kısa vâdede sorunları-

nın çözümü için bir umut beslediklerinden uzlaşmacı tavır sergiledikleri açıkça vurgulanırken; sanki bugüne kadar devletin Alevîlerle arasında böyle bir ilişki varmış da Alevîler kullanmamış gibi sunulması gerçekten rahatsız edicidir.

Sünnîlerin tavrı övülürken, Alevîlerin sorunlarının çözümü için mahkeme kanallarını kullanmaları dolaylı bir biçimde de olsa açıkça eleştirilmektedir:

"Ancak (Sünnî çevreler) bu değerlendirme ve kritiklerde, DKAB derslerine ilişkin tartışmaların her zaman teorik düzeyde tutulmasıyla yetinilmiş; söz konusu programlara yönelik somut bir tepki ortaya konulmadığı gibi *bu programları alıp almama konusu da hiçbir şekilde hukuki bir mecraya taşınmamıştır*. Devletin mevcut müfredatla dini, kendine özgü bir laiklik anlayışına dahil ederek devletleştirdiğinin vurgulandığı bu eleştirilerde, *şimdiye kadar hukuki bir başvuruya ihtiyaç duyulmamış olması, bu zihniyetin yaslandığı arka planla ancak açıklanabilir*. Öte yandan da devletin öteden beri bilinen radikalizmini gevşetmesi ve din alanındaki çekince ve tereddütlerinden süreç içinde kademeli olarak vazgeçmesi de Sünnî kamuoyunda hissedilir bir ferahlık sağlamaya yetmiştir" (s.143).

DKAB derslerini eleştiren kesimlerin DİB'ni eleştiren kesimlerle aynı olduğu da bir kere daha vurgulanıyor:

"Bu bağlamda sosyalist, komünist ya da liberal gerekçelerle din derslerini eleştirenlerle Alevîleri aynı kategoride değerlendirmek uygun olacaktır" (s.143).

Rapor, Alevî taleplerine karşı sürekli olarak kurucu iradenin refleksleri ile bazen açık bazen üstü örtük bir şekilde karşı çıkmaktadır. Rapor geleneksel devlet zihniyetine açık eleştiriler ve tespitler getirmesine rağmen üç temel sorunda – DİB, DKAB dersleri ve cemevlerinin ibadethane olması konusu– devlet zihniyetinden ayrılmamaktadır.

Alevîlerin kendi inançlarını yaşama, yaşatma ve aktarma konusundaki kaygılarının anlaşılması ve bu sorunlarının aşılması gerektiği belirtilmekle beraber; bu isteklerin toplumun birlik ve beraberliğini zedeleyici olmaması gereği vurgulanırken devletin klasik reflekslerine atıfla bir kere daha DİB ve DKAB derslerinin gereği üzerinde duruluyor.

Reel-politikten bahseden rapor reel uygulamalardan kopuk bir iddia ile mevcut uygulamalar ile devletin DİB ve zorunlu din dersleri ile sâdece Sünnîleri değil Alevîleri de kucakladığı iddiasını ortaya koyuyor. Buna göre:

"Bu ihtiyacın ülke çıkarları açısından sorgulanıp tartışılması ayrı bir husus olmakla beraber, söz konusu talepleri değerlendirirken, reel-politiğin de hiçbir şekilde göz ardı edilmemesi gerekir. Devlet başından beri kimlik ve beyan sorunlarının aşılması için, İslâm üst başlığı altında tüm Müslümanları bir arada tutan yeni bir temsile ihtiyaç duymuştur. Bu meyanda ne Diyanet ne de DKAB dersi uygulamaları, doğrudan herhangi bir mezhep ya da eğilim muhatap alınarak oluşturulmuştur. *Devlet, vatandaşlarını, Müslüman oldukları takdirde İslâm'ın genel ve ortak prensipleri içinde kabul etmektedir. Bu meyanda, Alevîleri de Sünnîleri de ortak bir kimlik çatısı altında makul birer vatandaş olarak tanımlayarak, gerçekte hem kendini hem de inanç gruplarını olası toplumsal kargaşa ve gerilimler karşısında güvence altına almaktadır*. Aynı zamanda devlet, kuruluş yıllarına yayılan bir hassasiyetle Türk kimliğini belli başlı bileşenler üzerinde inşa etmiş ve bu terkip içinde de meşrulaştırmıştır. Etnik, dinsel ve kültürel öğelerin bileşkesi olarak öne

çıkan bu kimlik, son tahlilde Türklük, İslâmlık ve modernlik ana kalıplarından oluşan üçlü bir referans ağında buluşturulmuştur.” (s.145)

Bu çözümleme aynı zamanda neden bugün bu ülkeyi yönetenlerin güya laik bir devlet olmamıza rağmen “yüzde doksan dokuzu Müslüman bir ülke” tanımlamasını nasıl bu kadar rahat yapabildiklerini de göstermesi açısından da çok önemlidir.

DKAB dersinin içeriği ve verilmiş tarzı ile ilgili endişelerin çözümü için ortaya atılan teklif açık bir tezat ortaya koymaktadır. Daha birkaç sayfa önce DKAB derslerinden muafiyet isteğinin yaratacağı sorunlardan bahseden rapor, Anayasa'nın resmen tanıdığı ama fiilen uygulanmasına izin verilmeyen ikinci kısmına atıfla isteğe bağlı ikinci bir din dersi ihdas edilmesini öneriyor.

“Öte yandan Anayasa'da yeri olmakla birlikte bugüne kadar değişik mülahazalarla uygulanmamış bir imkânın da artık hayata geçirilmesi, sorunların çözümüne katkı sağlayacaktır. Anayasa'da, zorunlu ve isteğe bağlı olmak üzere iki tür din eğitim ve öğretimine yer verilmektedir. İlkinde aslolan *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi* öğretimidir. Bu uygulama zaten mevcuttur ve bu dersler ilk ve orta öğretim kurumlarında diğer zorunlu derslerle aynı statüde verilmektedir. Bu çerçevede özen gösterilmesi gereken asıl nokta müfredatın yeniden yapılandırılmasıdır” (s.158).

İkinci bir dersin ihdasının yine MEB içinde üretilmek istendiği açıktır. Bu durumda muafiyet isteği ile seçmeli din dersi arasında hiçbir fark olmayacağı ortadadır. Bu dersin konulması raporun mantığı açısından açıkça Anayasa'nın 24. maddesine aykırıdır ancak baştan beri kanunlar ve mevcut uygulamalar maalesef işe yararlığı ölçüsünde dikkate alınmaktadır. Nitekim bu keyfe keder tutum cemevlerinin ibadethane olarak kabul edilip edilmemesi noktasında da kendisini gösterecektir.

“(A)slolan Alevi ya da Sünni vatandaşın kendi kimliğini beyan ederek bu derslerden birini alması değildir.” denilerek ikinci ders savunulmaktadır. Bu işin nasıl olacağını da açıklanması gerekirdi. Alevîlik, Sünnîlik vb. dersler olacak ve öğrenciler bu derslere girerek kimlik beyanında bulunmayacaklar. Bulunmasalar bile bu derslerden birinin seçilmesinin zımnen kimlik beyanı olacağı çok açıktır. Bu durumda DKAB derslerinin seçmeli olmasının Anayasa'ya aykırı bulunmasının tamamen taktiksel bir hareket olduğu ortaya çıkmaktadır. Rapora göre:

“Aksine olması gereken her vatandaşın bu programlardan herhangi birini istemesi ve tercihine bağlı olarak almasıdır. Dolayısıyla Alevi bir öğrenci isteğe bağlı olarak Alevîlikle ilgili ders alıp bilgi ve tecrübesini artıracığı gibi bunun tersi de söz konusu olabilir” (s.160)

Cemevleri, İnanç Rehberleri ve Yeniden Yapılanma

Bu bölümde Rapor, cemevleri ile “dede”lerin hukukî açıdan nasıl tanınabileceği sorunu ele alıyor. Bu iki sorununda ana kaynağının Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar gittiği belirtilerek Alevîlerin kurucu iradenin ideolojisi ve onun bugün devamı durumundaki İnkılâp Kanunları ile ilişkisini bir kere daha sorgulamaktadır:

Alevîliğin yaşadığı dönüşümlere atıfla "Kentleşme, göç ve hızlı toplumsal değişme dinamikleri, Alevîlerin modern yaşam kalıpları içinde kendilerini yeniden nasıl var edecekleri konusundaki kaygılarını çoğaltmıştır. Buna, Cumhuriyet kurulurken uygulamaya konulan ve doğrudan tüm tarikat ve mistik hareketleri hedef alan Tekke ve Zaviyeler Kanunu ve diğer Devrim Kanunları da eklendiğinde, sonuçta Alevîlik, kendine özgü inanç ve geleneklerinin pek çoğuyla irtibatını kaybetmek zorunda kalmıştır" (s.163) tespiti yapılıyor. Bu bağlamlarda kurumsal yapılaşma eksikliğinin Dede'lik makamının zamanla otoritesinin azalmasına ve yeni nesil Alevîler üzerinde etkisinin kaybolmasına yol açtığı belirtiliyor.

Alevî uyanışının bir sembolü olarak cemevlerinin tanınması Alevîler için bugün en temel hedeftir: "90'lı yıllardan itibaren artan bir hızla çoğalan cem evleri, içerik ve fonksiyonlarından daha çok, taşıdığı temsili ağırlıkla dikkat çekmiştir. Artık bir cem evi her şeyden önce tanınma, kabul görme ve Alevîliğin görünürlük kazanması" olarak görmektedir. Rapor, yasal düzenlemeler henüz gerçekleştirilmese de "Halen ülke genelinde meşruluğu hiçbir yasal dayanağa dayanmıyor olsa da cem evleri(nin) fiili bir durum olarak (de facto) varlığını sürdürdüğü"nü kabul etmektedir (s.164).

Rapor cemevlerinin *de facto* olarak varlığının teyidinin yanında bu gerçeğin Sünnî tarikatlar için de geçerli olduğu ve çözüm yolları için birlikte hareket edilmesi gerektiğine atıfla belirtmektedir:

"Bu bağlamda cem evlerini ve ilgili diğer kurumları, Tekke ve Zaviyeler Kanunu'nu görmezlikten gelerek ele almak yerine sorunu bütün evsafıyla birlikte tartışmak ve çözüm yolunda, sonuç alınabilir adımların takipçisi olmak gerekir."

Ancak bu yaklaşımın Alevîler tarafından olumlu karşılanmayacağı açıktır. Bunun temel sebebi bugün Alevîlerin büyük çoğunluğunun tarikatlara bakış açısının ideolojik devletle hemen hemen örtüşüyor olması gerçeğidir. Bu noktada bir diğer çarpıcı gerçek bu Kanunu Sünnî tarikatlarca çeşitli yollarla çok rahat bir şekilde camiler üzerinden delerken Alevîlere karşı bu Kanunun kullanılması hakkaniyetli bir davranış değildir.

Bu noktada Rapor, ısrarla cemevlerinin bir ibadethane değil modernleşme sürecinin yani kentleşmenin bir dayatması olarak ortaya çıktığını sürekli olarak tekrarlayarak ibadethane olarak kabulünü sorunlu görmektedir. Ve yine Alevîlerin cemevlerinin hukuken tanınması yönündeki taleplerinin önündeki en büyük engelin "Tekke ve Zaviyelerin Kapatılması Hakkında Kanun" olduğu ısrarla belirttik, Alevîlerin bu Kanunu görmezlikten gelme yerine, tartışmaya açmalarını teklif etmektedir.

Gerçekte Alevîler, Sünnîler gibi bu Kanun ile ilgili herhangi bir talepleri bulunmamakta ve sorunlarının bu düzenlemelerle ilgili olmadığını düşünmekte-

dirler. Alevîler mevcut kanunlara yapılacak küçük eklemelerle fiilî durumlarının düzeltilebileceği konusunda iyimserdirler.

“Çalıştaylarda özellikle Sünnî katılımcılar, cemevlerinin statü kazanabilmesi için Tekke ve Zaviyeler Kanunu'nun gözden geçirilmesinin şart olduğunu vurgulamışlardır. Ancak Alevî katılımcılar sorunlarının çözümünde bu derecede derinlikli bir müdahaleye hiçbir şekilde ihtiyaçları olmadığını, ilgili kanun maddelerine fiili durumlarını açıklayıcı bir ibarenin konulmasının kendileri için yeterli olacağını ifade etmişlerdir” (s.164-164).

Aslında bu tespit haklı gibi görünmekle beraber Türkiye’de Sünnî İslâmın kazanımlarına bakıldığında bu iddianın geçerli olmadığı açıktır. 1923-1945 arası politikalarının daha CHP iktidarı bitmeden değişmeye ve değiştirilmeye başladığı bilinmektedir. 1950’den bugüne çeşitli gerginliklere rağmen Sünnîliğin sorunlarının bazen yasal bazen de *de facto* olarak çözüldüğü ya da çözülmeye çalışıldığı bir gerçektir. Bugün kanunlarca yapılan pek çok düzenlemenin açıkça İnkılâp Kanunlarına aykırı olduğu iddia edilebilir ancak devletin Sünnîlikle kurduğu rabitanın bu noktalarda sükûta sebep olduğu açıktır.

Rapor, Alevîlerin cemevlerinin hukukî statüye kazandırılması düşüncelerinin oldukça yeni olduğunu ifade ediyor:

“Alevilerin cemevleriyle ilgili olarak şimdiye kadar devletten bekledikleri, genellikle maddi konularla sınırlı olmuştur. Nitekim arazi tahsisi, kurum giderlerinin (elektrik, su, yakıt, vs) karşılanması ya da başta dedeler olmak üzere cemevlerinin değişik birimlerinde hizmet verenlere maaş verilmesi gibi taleplerle sorunun hafifletilebileceği düşünülmüştür. Cemevlerinin hukuki statüye kavuşturulması isteği bir hayli yenidir ve bu çerçevede istenen, devletin her şeyden önce Aleviliği dikkate almasıdır.”

Çalıştaylar sürecinde cemevlerinin hukukî statüsünün kabulü konusunda taraflar arasında bir mutabakat olduğunu fakat tartışmaların “bu mekânların bir ibadethane sayılıp sayılmayacağıyla ilgili hususlarda yoğunlaştığı” belirtiliyor (s.165).

Bugün için Dede’lik kurumu ile Alevîler arasında meydana gelen kopmalara atıfla geleneksel yapının yeniden ihyası karşısında ki sorunlara değinilerek ve bunun sanıldığı kadar kolay olmadığı vurgulanıyor. Bu nedenle **“Dedelerin fiili durumlarının ve değişen statülerinin analiz edilmesi”** gerektiği belirtilmekte ve yaşanan sorunların çözümünün kolay olmadığı vurgulanıyor. Ancak yine bu noktada raporun pek çok yerinde olduğu gibi devletin üzerine vazife olmaması gereken konulara girdiği görülüyor. Bu tür meselelerin Alevîlerce çözümlenmesi gerekliliği açıktır.

“Aleviler, inanç ve düşünce hürriyetinin kullanımında ortaya çıkan gelişmelere bağlı olarak otantik gelenekle yeni irtibat noktaları bulmaya başlamış olsalar bile, bugün için dedelerin, topluluğun diğer “yeni aktör”leriyle temsiliyet sorunu etrafında yaşadıkları derin huzursuzlukları aşmaları zor görünmektedir. Bu nedenle artık dedelerin geçmişte kullanabildikleri otoritelerini aynı form ve yetkiyle sürdürebileceklerinden söz etmek imkânsızdır” (s.166-167).

Dedelik kurumunun tarihsel özellikleri ile Sünnî ulemadan ayrıldığını belirten Rapor, devletle kurulan ilişkinin niteliğinin ne kadar önemli olduğuna da vurgu yapmaktadır. Devlet ile Alevîler arasındaki ilişkide görülen sakatlık açık bir şekilde ortaya konulurken, haksız bir şekilde Sünnîlerin devletle daha uyumlu oldukları ima ediliyor. Buradaki sorunun Alevîlerin uyumsuzluğunun olmadığı, devletin Sünnîlerle olan tüm problemlerine karşılık Sünnîliği koruma, kollama ve şekillendirme hakkını kendisinde görmesi ve bu bağlamda Alevîliği hiçbir şekilde kabul etmemesinin yattığı çok açıktır.

"Aleviliğin olmazsa olmazını oluşturan dedeliğin kurumsal yapı ve iletişim ağları, Türk modernleşmesinin taşraya kadar uzanan radikalizmiyle yoğun bir şekilde aşındırılmış ve Sünnî-İslâmıcı görünürlüklere karşı gösterilen laik tepki, giderek Alevi temsilcilerini de içine alacak şekilde genişletilmiştir. Bu müdahalelerin kayda değer bir sonucu, orta yaşın altındaki Alevilerin çoğunlukla kendi öğretilerinden bile tamamen habersiz bir duruma gelmiş olmalarıdır. *Bunda Sünnîlerin devletle organik bütünlüğünü pekiştirme yönündeki yakınlıklarına karşılık Alevilerin her zaman devletle mesafeli olmasının yarattığı sonuçlar da etkili olmalıdır.*" (s.168).

Devlet bugüne kadar fiilî olarak Alevîlere dönük bir yaklaşma içinde olmadığı ortada iken bu iddia havada kalmaktadır.

Alevîler arasındaki farklılaşmalardan bahsederken Dedelik misyonunun tüm Alevîler için aynı olmadığı vurgulanmakta ve bu çerçevede "Bu kargaşaya birbirinden farklılaşmış gelenekli Alevilerin yanı sıra artık dedenin otoritesinden bağımsız bir şekilde yapılanan ve onun yorum ve önderlik tekeline kıvrarak kendi başına gelişmek isteyen pek çok sayıdaki yeni Alevilikler de eklenmiştir." (s. 169) tespiti yapmaktadır. Bu durumun modernleşme sürecinin ve devletin açık müdahalelerinin bir ürünü olduğu bilinmelidir.

Rapor, Dedelerin bilinen hâlleri ile "bilumum rol ve statü kullanımlarının" Kanun'la reddedildiğine vurgu yaparak şu tespitte bulunuyor:

"Bugün dedenin bu rol ve statüleri yeniden canlandırmadan, Aleviliğin bütünlüklü bir şekilde varlığını sürdürmesini beklemek sadece hayal olacaktır. Aleviliğin yeniden hayatiyet kazanması, başta referans çözümlenmesi olmak üzere, geleneğin yeniden gözden geçirilmesini, dedelerin bilinen rollerinin teyit edilmesini ve ritüellerin ihmal edilmemesini gerektirmektedir."

Bu tespitin devamında bunun için mevcut kanunlarda düzenlemeler yapılması gerekliliği kabul edilmekte ve konu Tekke ve Zaviyeler Hakkında Kanuna getirilerek sorunun çözümünde devlet ve toplum katmanları arasında ortak bir mutabakat gerekliliği öne çıkarılmaktadır:

"Bu gerekliliklerin pek çoğunun mevcut kanunlarda bir düzenleme gerektirdiğinde şüphe yoktur. Bu bağlamda *devletle toplum arasında ortak bir kanaate, konsensüs, rıza ve kontrata ihtiyaç duyulmaktadır.* Tekke ve Zaviyeler Kanunu gibi devletin tartışılmaz temel hassasiyetleri arasında yer alan kimi sınırların bugün yeniden ele alınması devletle toplum arasındaki bütünleşme arzusunun daha da artıracaktır. "...Ancak bu konuda kayda değer bir ilerleme sağlanmadığı takdirde bile, Aleviliğin öz çıkarlarını göz ardı eden yeni ihmallere fırsat verilmemesi ve topluluğun inançsal çıkarlarının gerçekleşmesi için uygun yeni yolların aranmasından vazgeçmemek

gerekir.” “...Bu da her şeyden önce devletle Alevi ve Sünni toplum arasındaki karşılıklı ilişki ve yakınlaşmalara daha çok ağırlık vermeyi gerektirmektedir” (s.169).

Dedelle ilgili tartışmalarda otaya atılan tekliflerden birisi de “Dedelere maaş bağlanması” konusudur. Ancak Alevîlerin bu konuda ikiye bölündüğü bir gerçektir. Alevîlerin bir bölümü “devletin dedelere maaş vermesi”ni “Aleviliğin devletleştirilmesi” şeklinde yorumlarken, diğer bir bölümü “mevcut koşulların iyileştirilmesinin son derece olumlu bir adım olduğunu ifade etmektedir (s.170).

Rapor, cemevlerinin kabulü ve dedelerin hukukî bir statüye kavuşturulmaları durumunda Dedelerin eğitilmesi için birtakım eğitim programlarının olması gerektiğini belirtiyor. Bu konu çok önemli olmakla birlikte, dedelik kurumunun kendine has yapısı nedeniyle, sorunun çözümü tamamen Alevîlere bırakılmak durumundadır. Bu konuda karar mercii Alevîlerin bizzat kendileri olmalıdır.

“Dedeliğin misyonunu modern bilgi ve kültür kalıpları içinde karşılama konusunda da güçlükler vardır. İnanç önderi ya da rehberi olarak bilinen dedelerin, modern eğitimle hangi yollarla buluşturulacağı hala önemli bir sorundur.” “...Bu bağlamda üzerinde durulması ve çözümlenmesi gereken asıl sorun liyakatin esas alındığı modern kurumsal yapılanmalarda karizmanın nasıl korunacağıdır. Bu sorunun cevabını her şeyden önce Alevi toplumunun vermesi gerekmektedir. Bunun bir sonucu olarak da dedeliği, mevcut koşulları da dikkate alan yeni bir düzenek içinde Aleviliğin merkezine taşıyacak bir düzenleme için gerekli alt yapı hazırlıklarının bir an önce başlatılması gerekir” (s.170).

Alevîliğin ihyası için eğitim kurumlarının yapılandırılması yanında Alevî bilgi ve külliyatının derlenmesinin de önemine vurgu yapılmaktadır:

“Alevi toplumunun rızasına bağlı olarak, inanç ve kültürün yeniden yapılandırılmasını gerektirecektir. Bu çerçevede eğitim kurumları yeniden tasarlanmalı, ihtiyaç duyulan alanlarda yeni birtakım kurumlar ihdas edilmelidir. Nihayet dedeliğin ihyası çerçevesinde Alevî bilgi ve külliyatının derlenip korunması amacıyla çok boyutlu bir araştırma merkezinin kurulması ve bu bağlamda Alevî-Sünni ortak tarih bilincine yönelik çalışmaların da ihmal edilmemesi gerekmektedir” (s.171).

Bu tespitin özellikle eğitim kısmının Alevîlerin kendi inisiyatifleri ile çözülmesi gereken bir sorun olduğu açıktır. “Bu çerçevede eğitim kurumları yeniden tasarlanmalı, ihtiyaç duyulan alanlarda yeni birtakım kurumlar ihdas edilmelidir” cümlesi oluşturulmak istenen kurumun devlet tekeline verilmesinin önünü açmamalıdır. Bu tip bir öneri, Raporun da belirttiği Alevîlik içindeki farklı renklerin yok edilmesinden başka bir amaca hizmet etmez ve kurumun ölü doğmasına yol açabilir.

Rapor, “Çalıştaylarda cemevlerine bir statü verilmesinin gerekliliğinde hiçbir sorun yaşanmamıştır” tespitine rağmen cemevlerinin ibadethane olarak tanınmasında, Alevîlerin hassasiyetlerine vurgu yapmakla birlikte, Sünnî Müslümanların hassasiyetleri ön plana çıkarılmaktadır. Raporda Sünnî çevrelerin cemevlerinin ibadethane olarak tanınması hâlinde İslâmın bölüneceği yönündeki korku ve endişelerin devletçe de paylaşıldığı görülmektedir (s.172). Cemevlerinin modern zamanlarda ortaya çıkmış olması ve tarihte bu şekilde adlandırılan bir mekânın

bulunmaması, bulunsa bile bunların eski dönemlerde tekke olarak adlandırıldığı belirtilerek cemevi adı altında bir formülasyonun ibadethane olmasından açıkça rahatsızlık duyulmaktadır.

Alevîler "Cemlerini ibadet olarak takdim ederken cem evlerini de ibadethane olarak görmektedirler. Bugün Alevîler arasında genel kabul gören bu yaklaşım cem evlerinde gerçekleştirilen ritüellerin Alevî ibadetlerinin esaslı bir parçası olduğunda oldukça karardır. *Oysa bu oldukça yeni bir durumdur ve mevcut kabullerin her türlü duygusallığın ötesinde nesnel bir yaklaşımla ve soğukkanlılıkla incelenmesi gerekir.*" yaklaşımı, Raporun genel Sünnî kamuoyunun Alevîliğe bakışını içselleştirdiğini de göstermekte ve Alevî ritüellerine karşı duyulan derin kuşkuyu açıkça ortaya koymaktadır.

Bu tartışmanın muhatabı hiçbir şekilde Sünnîler değilken ve Alevîlik genel Sünnî kamuoyunca ve de devletçe sapkın sayılırken bu konuda nesnel ve soğukkanlı bir incelemenin mümkün olamayacağı açıktır.

Bugün için Alevîlerin tartışmasız bir şekilde ibadethane olarak gördükleri bu mekânların ibadethane olup olmadığına karar verebilmek için "Bu amaçla da teologlara, tarafların saygı duydukları bilim adamlarının görüşlerine duyulan ihtiyaç izahtan varestedir" denilerek konunun bu kesimlere bırakılması salık verilmektedir. Hâlbuki bu istek çok saçmadır. Bugün Alevîliğin İslâm-ı içi mi yoksa dışı mı olduğu vb. tartışmalar Alevîliğin kendisinden değil dışından dile getirilmiş ve doğruluğu geçerli bir tezmiş gibi teologlar ve bilim adamlarınca toplumsal hâfızaya kazanmıştır. Bu gerçek ortada iken bu tartışmanın bu gruplara havale edilmesinin yeni sorunların ortaya çıkmasından başka bir işe yaramayacağı açıktır.

Ve ileri bir iddia ile Rapor, devlet adına kararını açıkça vermektedir: "*Cemevi ibadethane değildir*":

"Bütün bu beklentiler bir tarafa, cemevlerinin gerçekte ibadethane olup olmadığı, teolojik-dinsel kriterler içinde ele alındığında, Alevîliğin bilinen tarihi içinde genellikle tasavvufi-mistik bir seyir izlediğinden hareketle, mevcut yapısının bir ibadethane olarak görülmesine de izin vermediğini göstermektedir" (s.172).

Dün zorunluluktan ve yoksulluktan hemen her mekânı cem âyini için kullanabilen bir inancın şartların zorlaması ile olsa bile sâbit bir mekâna sâhip olmak istemesinin yadırgatıcı bir tarafı olmamalıdır. Modern süreçlerin bunu dayattığı doğru olmakla birlikte, tarihsel olarak Alevîlerin sâbit mekânlarının çok az olmasının sebebi siyasal yapıların Alevîlik karşısında aldığı dışlayıcı tavrıdır. Ve bahsedilen geçmiş dönemlerde her şeye rağmen Alevîlere ait çok sayıda tekke ve zaviyenin olduğu ve bu mekânlarda cem âyinlerinin ifa edildiği bilinmektedir.

Bir yerin ibadethane olup olmaması devletin karar vereceği bir mesele değildir. Alevîler inançlı-inançsız fark etmeden bir mekânı ibadethane olarak görüyor ise orasının ibadethane olduğu gerçeğini -devlet ister tanısın ister tanımasın- hiç

kimsenin değiştiremeyeceği açıktır. Geçmişte Tekke kültürü vasıtası ile bu sorunun giderildiği bir gerçektir. Bugün tekkeler yasaksa buraların kanunen ibadethane olarak görülmesinden başka çare yoktur.

Bu noktada geçmişte olmamasına atıfla çarpıcı bir örnek vererek bu iddianın saçmalığı üzerinde durmak istiyorum. Düne kadar bu ülkede Sünnî gelenek içerisinde “Kutlu Doğum Haftası” diye bir uygulama yokken Raporun çok sevdiği DİB tarafından böyle bir hafta icat edilmiş ve topluma bizzat devlet tarafından kabul ettirilmeye çalışılmaktadır. Raporun mantığı ile yaklaşırsak böyle bir haftanın kutlanılması girişimlerine şiddetle karşı çıkmamız gerekir.

Sünnî kamuoyunda büyük rahatsızlık yaratan cami-cemevi karşıtlığı ise Alevîlerce üretilen bir kavram olmayıp bizzat Sünnî yazar-çizerler tarafından gündeme getirilmiştir. Alevîler arasındaki tarihsel tartışmalara bakıldığında bu durum açıkça görülür. Alevîler camilere gitmeseler bile buraların İslâm dininin ibadethaneleri olup olmadığı noktasında bir şüpheleri olmamış ve kendi cemevlerini de hiçbir zaman caminin bir alternatifi olarak sunmak akıllarına gelmemiştir; ta ki Sünnî yazarçizerlerin bu iddiayla ortalığı velveleye vermelerine kadar. Bu tartışma özellikle Alevîliği İslâm-dışı gören çevrelerce kullanılabilir bir argüman olarak görüldüğü için kıymet kazanmıştır.

İşin ilginç yanı geçmişten günümüze devlet uygulamaları sayesinde Alevîliği sapkın ve din dışı gören Sünnî çoğunluğun Alevîlerin başka bir mekâna yönelmelerinden rahatsızlık duymaları ise kendi içinde büyük bir çelişki taşımaktadır. Hem sapkın sayacaksınız hem de sokulmak istenmeyen camiye mahkum edeceksiniz. Belki yüz sene önce bir camide cem âyini yapmak bir Mevlevî âyini yapmak gibi sorun olarak görülmeyle ilgili ancak raporunda sık sık vurguladığı gibi Türk modernleşmesi bu esnekliğin tamamen yok edilmesine sebep olmuştur. Eğer gönül rahatlığı ile bir camide cem âyini yapılabilir cevabını verebiliyor olsaydık Sünnîlerin ve raporun bu noktada samimî olduğunu kabul edebilirdik.

“Konu Sünnî kamuoyunda İslâm’ın bölünme tehlikesi yaşaması olarak algılanmıştır. Bu mekânların birer ibadethane olarak kabul edilmesinin cemevi-cami/mescid ayrışmasıyla sınırlı kalmaksızın dinde ayrışma ve bölünmeye yol açacağı ve bunun da toplumsal birlik ve beraberliği sabote edeceği... (s.172).

Cemevlerinin ibadethane olarak tanınmasına karşı çıkan Sünnîlerin bu noktada geleneksel devlet refleksini açıkça paylaştıkları görülüyor. Devletin tek millet, tek bayrak ilkesinin yanında tek inanç ilkesini de toplumun zihniyetine dayattığını açıkça görülüyor “Sünnî katılımcılara göre bu anlayış içinde cem evlerinin ibadethane olmasına destek olmak, ilerde Bahailik gibi yeni bir dinin doğmasına yardımcı olmak demektir” (s.172). Bahaîliğin din olup olmadığı konusu ayrı bir konu gibi dursa da egemen sınıfların azınlıktaki gruplara karşı cüretkarlığını göstermesi açısından oldukça rahatsız edicidir.

Rapor, Alevîler arasındaki farklı eğilimleri sergileyerek çözüm için "Sünnî katılımcıların kaygı ve tereddütlerini de dikkate almak yerinde olacaktır" tespiti ile Alevîlik adına atılması gereken adımların atılabilmesinde Sünnîlerin ikna edilmesi ve hassasiyetlerinin açıkça gözetilmesi gerektiğini belirtiyor. Bu küçük cümle bize kendisini devletin ve dinin sahibi olarak gören Sünnîlerin kırılmamasının çok önemli olduğunu hatırlatmaktadır. Sünnîlerin kaygılarını Alevîlerin nasıl gidereceği ise meçhuldür! Bugün ortalama bir Sünnî için Alevîlerin Müslümanlığı tartışmalı iken "Sünnî katılımcılara göre camiye cemeviyle eşitleme, hatta birbirleriyle kıyas ya da takas etme çabası hem Alevîlik için hem de İslâm için yıkıcı bir talep" (s.172) olarak görülmektedir iddiası kaba bir retorikten öteye gitmemektedir.

Rapor, cemevlerini bir ibadethane olarak görmek yerine işlevsel birer mekân olarak algıladığını açıkça belirtmekte ve yapılacak düzenlemeler noktasında belki de tek haklı olduğu noktayı beyan ederek konuyu kapatmaktadır. Bu noktanın Alevîler içinde büyük bir samimiyet noktası olduğu ise açıktır. Yapılacak düzenlemenin Alevîler kadar Sünnî tasavvufî ekolleri de ilgilendirdiği noktasıdır:

"Bu bağlamda cemevlerini birer ibadethane olarak tanımlamak yerine işlevselliğinin sürdürülmesi için çaba sarf etmek gerekir. Böylece Alevîler kendi inançlarını her koşulda ve her yerde sürdürebilme hak ve olanağına sahip olacaklardır. Bu bağlamda Alevîlerin de Mevlevî, Kadiri ya da Nakşibendilerin de eşitliğe uygun bir şekilde bu imkânlardan yararlanabilme hak ve taleplerinin ortaya çıkacağı ihtimaline de açık olmaları gerekir" (s.174).

Ancak bugün Alevîler arasında söz sahibi görülen kesimlerin hemen hemen tamamı bu noktada ikircikli durmakta ve yapılacak düzenlemenin sâdece kendileri ile sınırlı tutulmasını açıkça istemektedirler. Yapılacak düzenleme ile Sünnî tarikatların önünün açılması düşüncesi bile Alevîlerin önder kadrolarının tüylelerini ürpertmeye yetmektedir.

Rapor, Alevîlerin taleplerinin gerçekleştirilmesinin önündeki temel sorunun laik devlet refleksi olduğunu bir kere daha vurgulamakla beraber tarikatların fiiliyatta varlıklarını sürdürdüğü belirtiyor. Aslında bu noktada Alevîlerin temel yanılığısına tekrar işaret etmekte fayda var. Alevîlerin çok önemli bir kısmı hâlâ İnkılâp Kanunlarının Sünnî tarikatların gücünü törpülediğini düşünmektedirler:

"Bugün Alevîlik ya da diğer tarikatlar söz konusu olduğunda devlet nezdinde ortaya çıkan refleksler asla göz ardı edilmemelidir. Her şeye rağmen Sünnî tarikat mensupları gibi Alevîler de kendi inançlarını yeniden canlandırma konusunda karmaşık yol ve stratejiler deneyerek, kamusal alanda yer almaya çalışmaktadırlar. Hukuken gayri meşru sayılan gruplar, ayin ve zikirlerini fiilen icra etmekte, kanunla yasaklanmış olmasına rağmen hem dergâhlar hem de cemevleri ülkenin her yanında faaliyetlerini sürdürmektedirler" (s.175).

Hâlbuki pratikte ve uygulamada bu kanunlar bugün için yalnızca Alevîlik gibi heretik kabul edilen inançların önünde ciddî bir problem olarak durmaktadır. Ülke genelinde pek çok cami bugün için tarikatlarca kullanılmaktadır. Bu noktadan bakıldığında bu yapıların serbestiyet kazanarak meşru zemine çıkmaları

Alevîleri ve de pür laik çevreleri rahatlatacak bir adım olacağı bilinmelidir. Ancak önyargıların aşırı derecede yüksek olması bu pratik sonucun kavranmasını engelliyor. Yasal düzlemde tarikatların hukuken kontrol edilebilirliği ile yasadışı kabulleri durumunda kontrollerinin aynı olmayacağı açıktır.

Rapor Alevîlerin talepleri olmakla birlikte bu taleplerin nasıl karşılanacağı noktasında ortaya konulmuş modelleri olmadığını belirtiyor. Bu durum Alevîler açısından ciddî bir eksikliktir:

“Öte yandan devlet tarafından statüye kavuşturulması olumlanmakla birlikte bu yapının nasıl işleyeceği konusunda Alevî katılımcılar arasında yeni bir model önerisi sunulmamıştır.”

Ancak bu noktada Alevîlerden istenen şeyin açıkça devlet kontrolüne imkân verecek bir düzenleme olduğu anlaşılmaktadır:

“Farklı cem evi yapılanmalarından söz edilebilir ancak *devlet nezdinde cem evlerinin hukuki bir statüye kavuşturulduktan sonra, yapılandırılması, denetlenmesi, bütçesinin tanzim ve tazmini ve bütün bunların hangi prosedürler içinde gerçekleştirileceği* hiçbir şekilde açık değildir. Bu müphemliğin giderilmesi için hem Alevîlerin hem de hükümetin ortaklaşa çalışmalar yapmasına ihtiyaç duyulmaktadır” (s.176).

Yasal düzenlemeler çerçevesinde mesele yine DİB’na getirilerek bu kurumun meşruiyet sahasının genişletilmeye çalışıldığı görülüyor:

“Diyaret İşleri Başkanlığı’nın tüm Müslüman vatandaşlara hizmet vermek üzere belli bir yasal çerçevede içinde yapılandırıldığı gerçeğinin de göz ardı edilmemesi gerek(i)r” (s.177).

Hâlbuki Alevîlerin ezici çoğunluğunun DİB ile bir bağlantı kurulmasını istemediği biliniyor. DİB’nın kanunlara göre mezhepler üstü olduğu iddiasının inandırıcı olmadığı bizzat Rapor içerisinde yer alan Türk modernleşme ve laiklik anlayışının çözümlenmelerinde ortaya konmaktadır. Böylesine mezhepler üstü olmaktan çok ideolojik, milliyetçi ve tektipçi bir geleneğe sâhip bir kuruma Alevîlerin güvenmesini istemek doğru bir davranış değildir.

Sonuç olarak cemevlerine bir statü kazandırılması gerekliliği kabul edilmekle birlikte bunun nasıl yapılması gerekli olduğu konusunda hükümetin zımnen DİB’ni hedef göstermekten başka bir planının olmadığı görülüyor.

Madımak Olayı

Çalıştaylar sürecinin en büyük kazanımı Madımak konusunun toplumsal zeminde ortak bir mutabakata ulaşmış görünmesidir. Bugün aklı başında herkesim bu acının unutturulması yerine toplumsal belleği sağaltmak adına unutturulmaması ve tamamı olmasa bile en azından bir kısmının müze olarak tanzim edilebileceği konusunda hemfikirdir.

Rapor bu olayın iç yüzünün araştırılması kadar bu tür süreçlere meydan veren insan yetiştirme sistemimizde sorgulanması gerektiği haklı olarak belirtmektedir:

"Nitekim olayın gerçekleşme biçimi ve beklenen sonuçları her şeyden önce "insan yetiştirme düzeni"nin sorunlu yapısını açığa çıkarmıştır. Bu bağlamda mevcut yapının nasıl olup da provokasyonlara açık bir özellik taşıdığı bilhassa üzerinde durulması gereken bir konudur. Eğitimden hukuka, siyasetten teolojiye kadar hemen her alanda kendini yansıtan bir ayrıştırma çabasına karşı kararlı bir şekilde mücadele etmek gerekir" (s.180).

Rapor olayın bir Alevî-Sünnî çatışmasının ötesinde bir anlam taşıdığını da belirtmektedir. Raporun yenilenmediği konusundaki eleştirimizin ne kadar haklı olduğu bu bölümde açıkça görülmektedir. Madımak Oteli kamulaştırılmasına rağmen Rapor da, "**Bu çerçevede otelin kamulaştırılma işleminin kısa bir süre içinde tamamlanacağı tahmin edilmektedir**" cümlesi dikkat çekmektedir.

Madımak konusunda eleştirilecek yerler olmakla birlikte bu konunun tartışılması Alevîlerin taleplerinin gerçekleşmesi açısından ikincil sorun olduğu için sözlerimi burada bitirmeyi tercih ediyorum.

Sonuç

Yukarıda, resmen 3 Haziran 2009 günü başlayan Alevî Açılımı sürecinin geldiği noktayı "Alevi Çalıştayları Nihai Raporu" üzerinden değerlendirmeye çalıştım. Raporu değerlendirirken elimden geldiğince objektif bir yaklaşımla önce Raporun ne demek istediğini ve hangi tezleri ileri sürdüğünü tespit etmeye, ardından ortaya çıkan verileri ise liberal değerler açısından kritik etmeye çalıştım.

Sonuç itibarıyla Rapor'un içeriğini iki kısma ayırmanın gerekliliğini gördüm. Birinci olarak ve önemseydiğim nokta, bu rapor devlet adına ilk kez açık ve net bir şekilde Alevîlere yapılan haksız uygulamaları tespit etmekte ve kabul etmektedir. Bunu yaparken empatiye dayanan bir dil inşa edilmeye çalışılmış ve Alevîlerin mağduriyetleri açıkça gözler önüne serilmiştir. Rapor sâdece bu yönü ile bile bir kazanımı ifade etmektedir. Ancak tüm bu güzelliklere karşılık Rapor yine açık ve net bir şekilde devlet ve Sünnîlik dilini öcelemede ve sorunun çözümüne giden yolları bu çerçevede ele almaktadır. Devlet ile Sünnîlik arasında ayrılmaz bir bağın olduğunu, iki tarafın birbirini sâhiplendiğini itiraf etmektedir. Mağduriyetin sahibi Alevîleri, mağduriyetin sebebi durumundaki devleti ve kendisini bu devletin sahibi olarak gören Sünnî kamuoyunu rahatsız etmeyecek yollarla ikna etmeye çağırması oldukça yanlış bir tutumdur. Bu yönü ile Rapor Alevîlik Sorunu'nu selefleri gibi bir güvenlik meselesi, birlik ve bütünlük sorunu olarak görmektedir. Demokratik bir toplum inşası ve bir arada yaşama kültürünün zenginleştirilmesi hedefleri bu endişenin arkasında kaybolmaktadır.

Rapor, Türk Laikliği ve Devrim kanunları ile ilgili çarpıcı tahliller yapmaktadır. Buna rağmen, Sünnîlik açısından bu uygulamaların kazanımlarına aşırı

vurgu yaparak, bu uygulamaların Sünnî kamuoyu ve devlet tarafından uzlaşa ile kabullenildiği izlenimi vermekte ve ortaya çıkan çarpıklıklar savunulmaktadır. Alevîler haklı olarak Devrim Kanunları ve Türk laikliği ile hesaplaşmaya çağırılmaktadır ancak bu hesaplaşma çağrısının Sünnîliğin kazanımı şeklinde görülen alanlardan itina ile uzak tutulmak istendiği görülmektedir.

Rapor bu hâli ile Alevîlerin sorunlarını tespit etmekle beraber, çözüm noktasında Sünnî kamuoyunu memnun edecek ve yönlendirecek yaklaşımlar sergilemekte ve eleştirdiği Türk laikliğinin çarpık uygulamalarının meşrulaştırılmasına zemin hazırlamaktadır. Rapor, Türk laikliğinin dini kontrol hevesi ile oluşturduğu Diyanet İşleri Başkanlığı ve yine toplumu terbiye aracı olarak gördüğü Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi derslerini şiddetle savunmakta ve Alevîlere de bu konulara dokunmamaları gerektiğini salık vermektedir.

Üzülerek söylemeliyim ki Rapor bu hâli ile Alevîlerden çok Sünnî kamuoyuna hitap etmektedir. Sünnî kamuoyuna mevcut düzenin getirdiği olanaklar güzel bir paket içerisinde sokularak sunulmakta ve artık bu kurumların ve uygulamaların felsefî arka planının geçmişte kaldığı hatırlatılarak bu kurumlara ve uygulamalara sâhip çıkılması yönünde çağrı yapılmaktadır.

Raporun ilk açıklandığı günlerde Yeni Şafak gazetesine yazdığım yorumda “Raporun toplumun gerisinde kaldığını” iddia etmiştim. Raporun tamamını kritik ettiğimde ilk tahlilimin isabetli olduğunu üzülerek görmekteyim. Empati diline sonuna kadar destek verilmesi gerektiğine gönülden inanmaktayım ancak, bu dilin çözümün önüne geçmesine ve atılması gereken adımların atılmasına engel olmaması gerekir.

Tüm olumsuzluklara rağmen bir fırsat yakalanmıştır ve yeni dönemde yarıda kalan bu mesele Türkiye'nin iyiliği için AB ve uluslararası kriterler çerçevesinde çözülmelidir.